

CENÂBÎ'YE GÖRE TÜRKİYE SELÇUKLULARI

Muharrem KESİK*

CENÂBÎ'NİN HAYATI

Tam adı Muhammed Mustafa b. Hasan b.Sinân Ahmed el-Hüseynî Haşimî el Kureşî el-Hanevî el Cenâbî el-Amasî olan Cenâbî, XVI. yüzyılın önde gelen Osmanlı şair ve tarihçilerinden biridir. Amasya'da doğan müellifin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Bir çok âlim ve bilgin yetiştirmiş Niksarlı bir seyyid ailesine mensup olan Cenâbî Efendi'nin Babası Emîr Hasan Efendi'nin (ö. 1568)¹ Haleb, Mekke,Bursa ve son olarak da Edirne kadılığı yaptığı bilinmektedir.²

Şevval 999'da (Temmuz 1591) ölen kardeşi Su'ûdî Mehmed Efendi de meşhur bir şair idi. Cenâbî İstanbul'da öğrenim görmüş,devrin meşhur âlim ve aynı zamanda Şeyhü'l-İslam'ı olan Ebu's-Suud Efendi (ö. 1574)' den de ders almıştır. Tahsil hayatını daha sonra Bursa ve Edirne'de tamamlayan müellif, Safer 981'de (Haziran 1573) Davud Paşa Medresesi'ne; Cemâziyelevvel 984'de (Mayıs-Haziran 1576) Kariye Medresesi'ne;Rebi'ülahir 985'de (Haziran-Temmuz 1577) Bursa'da Sultaniye Medresesi'ne; Rebi'ülevvel 988'de (Nisan-Mayıs 1580) İstanbul'da Sahn Medresesi'ne; Şevvâl 994'de (Eylül-Ekim 1586) Edirne Selimiye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiş ve hayatının 13 yılını (1573- 1586) müderrislik yaparak geçirmiştir.

1586'da Remzi-zâde'nin Kudüs'e tayini üzerine boşalan Haleb kadılığına getirilmiştir. 1588'de³ görevinden azledilerek yerine kardeşi Su'ûdî Mehmed Efendi tayin edilmiştir.

* Araştırma Görevlisi Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

1 Mustafa Beyânî, "Fahru's-sâdât Emîr Hasan" şeklinde kaydeder (*Beyânî Tezkiresi*,İÜKTY. nr.2568 vr. 22a).

2 Franz Babinger,Atâî'ye dayanarak Emîr Hasan'ın 975'de (1567) öldüğünü kaydeder (*Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*,çev. Coşkun Üçök),Ankara 1982,s.120).

3 Babinger,Recep 997'de (Mayıs 1589) azledildiğini söylemektedir (a.g.e.s.121).

Cenâbî I Muharrem 999'da (30 Ekim 1590) Halep'de vefât etmiştir.⁴ Kehhâle ve Zirikli⁵ onun kadılıktan azledildikten sonra Diyarbakır'da öldüğünü kaydederlerse de kaynaklardaki bilgilere göre bu doğru değildir.

Cenâbî Efendi pek çok ilimle meşgul olmakla birlikte daha ziyade Arab Edebiyatı ve tarih ilmiyle uğraşmıştır. Tarih sahasındaki şöhretini Arapça olarak yazmış olduğu *el-'Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve 'l-evâhir* adlı eserine borçludur. Bunun dışında da yine tarihle ilgili çeşitli eserleri vardır.

Cenâbî Efendi üç dilde şiir yazmıştır. Türkçe şiirleri güzeldir. Bunun yanında Arapça yazılmış şiirleri de usta bir Arab şairinin şiiri kadar sanatkâranedir.⁶ Şiirlerinde Cinânî mahlasını da kullanmış olması onun Bursalı Mustafa Cinânî (ö. 1595) ile karıştırılmasına sebep olmuştur. Çok beğendiği ve Cinânî mahlasını kullanarak yazdığı bir divânını III. Murad'a arz etmiştir. Yaşadığı devirde pek çok şair ve devlet adamının (Mesela, Cenâbî Ahmet Paşa bunlardan biridir.) kullanmış olduğu Cenâbî mahlasıyla şöhret bulmuştur. Bazı müellifler Cenâbî nisbesini Cennabî olarak telaffuz ederlerse de, bu yanlıştır. Çünkü yaptığımız tetkiklerde Cenâbî Efendi'nin İran'daki Cennabe şehri ile herhangi bir ilgisine rastlayamadık. Cenâbî nisbesi bazı müellifler tarafından Cennabî diye okunup kitaplara da o şekilde kaydedilince daha sonrakiler bu hatayı devam ettirmişlerdir. Hatta bazıları da onun, bu yanlış olarak kullanılan Cennabî nisbesinden hareketle İran'lı olduğunu yazarlar.⁷

Rumeli Kazaskerliği Rûzname Defterleri'nden⁸ anlaşıldığına göre, müellif İstanbul'da kendi adını taşıyan (Cenâbî Efendi Medresesi) 20 akçeli bir medrese de yaptırmıştır.

Fahrü'l-müderrişin ve Emîr-zâde olarak da anılan Cenâbî Mustafa Efendi, fazileti, güzel ahlâkı ve dürüstlüğü ile herkesten saygı görmüştür. Cenâbî

4. a.g.e., s.121.

5 Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, Dımaşk 1960, XII, 247; Hayreddin Zirikli, *el-'A'âm*, Beyrut 1984, VIII, 131.

6 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, III, 40.

7 Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, XII, 246.

8 Nuruosmaniye Kütüphanesi, *Rûzname Defteri*, nr. 5193/4, s. 54a; İstanbul Müftülüğü Arşivi,

ile aynı dönemde yaşamış olan Kınalı-zâde ve Beyânî, onun için "Her sözü Allah için olup, doğruluktan şaşmayan, devlet adamları ve vezirlerle irtibat içerisinde olan biridir." demişlerdir.⁹

Cenâbî Efendi'den sonra da bu aile ilim adamı yetiştirmeye devam etmiştir. Oğullarından Mehmed Efendi (ö.1014/1605-1606) Sahn müderrisliği yaptığı gibi bunun oğlu Ahmed Efendi de ilmiye sınıfından idi.¹⁰

ESERLERİ

1. *Cevâhiru'l-garâib*¹¹ :

2. *Dürr-i meknûn ve sırr-ı masûn* (*Gülşen-i tevârih*) :

Cenâbî Mustafa Efendi'nin *Nihâyetü'l-merâm* adlı eserinin kendisi tarafından yapılmış Türkçe tercümesidir.¹²

3. *Fursatnâme* :

Cenâbî'nin Türkçe olarak yazdığı bir eserdir.¹³

4. *el-Hazîretü'l-hazre- ve 'l-hadikatü'n-nazre* :

Cenâbî Efendi'nin tarihle ilgili bir eseridir.¹⁴

5. *Nihâyetü'l-merâm ve bahru cevâhiri'l-kelâm* :

Bu eser Cenâbî'nin Arapça olarak yazmış olduğu *el-'Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve 'l-evâhir* adlı eserinin yine kendisi tarafından Arapça olarak ihtisar edilmiş şeklidir.¹⁵

9 Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şu'arâ*, Ankara 1989, I, 263; Mustafa Beyânî, a.g.e., vr.22a.

10 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1311, II, 88.

11 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., III, 40; el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin*, İstanbul 1955, II, 436.

12 Bk. Nuruosmaniye Ktp. nr. 3097, 3107; Topkapı Sarayı Ktp. nr.R. 1136, H.1607.

13 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., III, 40; el-Bağdâdî, a.g.e., II, 437.

14 Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., III, 40; el-Bağdâdî, a.g.e., II, 436.

6. *Risâle fî binâ'î Ayasofya ve kal'atî Kostantiniyye*¹⁶ :

Cenâbî Mustafa Efendi'nin değişik bir eseri gibi gösterilmekle beraber *el-'Aylemü'z-zâhir'in* Türkçe muhtasarıyla (*Dürr-i meknûn ve sırr-ı masûn* yada *Gülşen-i tevârih* adıyla bilinir) aynıdır¹⁷.

7. *es-Seb'ü's-seyyâr* :

İlm-i kıyâfet'ten (insanın dış görünüşü ve şekline bakarak onun ahlâk ve tabiatı hakkında bir kanaate varma) ve firasetten bahseden bir kitaptır.¹⁸

8. *Târîhu bilâdi'l-Magrib* :

Eserin adından da anlaşıldığı üzere Kuzey Afrika tarihinden bahseden bir kitaptır.¹⁹

Bu eserlerin dışında Cenâbî'ye ait olarak gösterilen²⁰ *Bedâyi'ü'l-asâr fî nevâdiri'l-hikâyât* adlı bir eser daha vardır ki, bu eser muhtemelen kendisi ile aynı devirde yaşamış olan meşhur şair Bursalı Mustafa Cinânî'ye aittir.²¹

EL-'AYLEMÜ'Z-ZÂHİR FÎ AHVÂLİ'L-EVÂİL VE'L-EVÂHİR

Cenâbî Efendi'nin şöhretini borçlu olduğu, en önemli eseridir. *El-'Ayle-mü'z-zâhir fî ahvâli'l-evâil ve'l-evâhir, el-Hâfilü'l-vasit ve'l-aylemü'z-zâhir el-muhîr, el-Bahru'z-zehhâr ve'l-aylemü't-tayyâr, el-Bahr, Bahru ilm, Târîhu'l-Cenâbî* veya *Cenâbî Tarihi* gibi değişik isimlerle kaydedilmiştir.²²

Ancak eser daha çok *Cenâbî Tarihi* ve *el-'Aylemü'z-zâhir fî ahvâli'l-evail ve'l-evâhir* adlarıyla meşhurdur. Fakat Kâtip Çelebi, *Fezleke*'yi yazarken

15 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 40; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 437; Kehhâle, *a.g.e.*, XII, 247.

16 Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn* (nşr. Ş. Yalçınkaya-R. Bilge), İstanbul, 1941-1943, I, 851; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 40; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 436.

17 Bk. Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 40; Babinger, *a.g.e.*, s. 121.

18 Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, II, 976; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 40; Ömer Rıza Kehhâle, *a.g.e.*, XII, 247; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 436.

19 Nev'î-zâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâyk fî tekmilleti'ş-şakâ'ik*, İstanbul 1268, s. 309; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 40.

20 Kehhâle, *a.g.e.*, III, 40.

21 Cihan Okuyucu, "Mustafa Cinânî ve Bedâyi'ü'l-Asâr'ı" *TED*, İstanbul 1987, sa. XIII, 351-385.

22 Atâî, *a.g.e.*, II, 309; Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 224, 291; Şemseddin Sâmî, *Kâmâsusu'l-a'lâm*, İstanbul 1306, III, 1838; el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 436, 437; Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, Kehhâle, *a.g.e.*, XII, 247; Zirîkî, *a.g.e.*, III, 131.

kaynak olarak kullandığı Cenâbî'nin bu eserinden *el-Bahru'z-zehhâr ve'l-'aylemü't-tayyâr* olarak söz eder.²³

el-'Aylemü'z-zâhir, hemen hemen bütün İslâm devletlerinin tarihinden bahseden Arapça bir umûmî tarih olup iki büyük ciltten ibarettir.

Her devlet, hânedân veya beylik için bir bölüm (bâb) tahsis edilen eser bir mukaddime ve 86 bâbdan oluşur. Hz. Muhammed devri olaylarını anlatan bölüm, "Kitâb" başlığı altında verilerek bu 86 bâb içerisine dahil edilmemiştir. *el-'Aylemü'z-zâhir* de daha ziyade Müslümandevlet ve hanedanların tarihi hakkında bilgi verilmekle birlikte İslâm'dan önce yaşamış meşhur kabile ve milletlerin tarihine de yer verilmiştir. Peygamberler tarihi ile başlayan eserin son bölümünü Safevîler teşkil eder. Osmanlı tarihine ayrılan kısım eserin en hacimli bölümünü oluşturur, devletin kuruluşundan müellifin zamanına (997-1588/1589) kadar gelen olayları içine alır.

Cenâbî Mustafa Efendi, eserinde sade bir dil kullanmış, yeri geldikçe veyahut bölüm sonlarında, kullandığı kaynakları kaydetmiştir. Genellikle kaynaklarda yer alan rivayetlerden en doğru bulduğunu kaydetmeye çalışmış, zaman zaman doğru olabilecek her iki rivayeti de eserine almıştır. Tarihî olayları anlatırken pek sık olmasa da bazen kendi fikrini belirtip eleştiride bulunduğu görülür. Müellif aynı zamanda şair olduğu için eserinde olayları anlatırken şüirelere yer vermiştir. Okuyucu, Cenâbî'nin siyasî olayları anlatırken satır aralarına yerleştiği şüireler, yaptığı yorumlar, ayetlerle getirdiği izah tarzı ve kullandığı sade dil sebebiyle sıkılmaz. Cenâbî Mustafa Efendi, kitabını Osmanlı Padişahlarından III. Murad'a (1574-1595) ithaf ve takdim etmiştir. Günümüze kadar ulaşamayan pek çok ve kıymetli eserden faydalanılarak yazılmış olması *el-'Aylemü'z-zâhir*'in değerini bir kat daha arttırmaktadır. Eser, Mısırlı edip Ahmed Zeki Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve Mısır'da basılması için gayret sarfetmiştir.²⁴

Arapça olarak kaleme alınan *el-'Aylemü'z-zâhir*'in tamamı daha sonra müellifi tarafından Osmanlı Türkçesi'ne çevrilmiş sonra yine müellif tarafından ihtisar edilmiştir. Altmış bâb (bölüm) olarak özetlenen bu esere *Dürr-i meknûn ve sırr-ı masûn* veya *Gülşen-i tevârih*²⁵ isimleri verilmiştir. Ayrıca *el-*

23 *Keşfü'z-zunûn*, I, 224.

24 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 40.

25 el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 437.

'*Aylemü 'z-zâhir*' in *Nihâyetü 'l-Merâm ve bahr-ı cevâhirü 'l-keîâm*²⁶ adıyla anılan bir de Arapça muhtasarı vardır.²⁷ Türkçe muhtasar büyük bir ihtimalle bu *Nihâyetü 'l-merâm*' in tercümesidir.²⁸ Bu eserler isimlerinden dolayı genellikle Cenâbî'nin başka eserleri olarak gösterilmiştir. Osmanlı tarihiyle ilgili bölüm Türkçe'sinde, Arapça aslından daha tafsilatlı ve geniştir. Türkçe muhtasarda İstanbul'un ve Ayasofya'nın efsanevî bir tasviri de yer almaktadır.

el-'Aylemü 'z-zâhir' in İstanbul kütüphanelerinde pek çok nüshası bulunmaktadır. Merhum Nihad M.Çetin ve Mehmet Canatar,uzun süren çalışmaları neticesinde bu nüshalardan Süleymaniye Kütüphanesi,Yeni Cami,831 numarada kayıtlı eserin müellif nüshası olduğunu tesbit etmişlerdir. Yalnız ikinci cildi mevcut olan bu müellif nüshasının birinci cildinin nerede olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Bursalı Mehmed Tahir,müellif hattıyla yazılan birinci cildin müsveddesinin Bağdatlı İsmail Paşa'nın kütüphanesinde olduğunu söyler.²⁹

el-'Aylemü 'z-zâhir,Gelibolulu Mustafa Âli,Ahmed b. Yusuf el-Karamânî, Mehmed b. Mehmed Edirnevî,Kâtip Çelebi,Süheylî Çelebi,Hezarfen Hüseyin Efendi,Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Kâtip Çelebi, *Keşfu 'z-zunûn*' da *el-'Aylemü 'z-zâhir*' in hükümdarlar tarihini ihtiva eden güzel bir kitap olduğunu söyler. Bir başka cümlesinde ise "Ben onu [*el-'Aylemü 'z-zâhir* 'i] *Fezleke* isimli tarih kitabımda özetledim ve 150 hânedâna tamamladım diyor.³⁰

El-'Aylemü 'z-zâhir' in Bölümleri :

Mukaddime ve fihrist

		(1a-5a)
1.	Bölüm (Bâb)	Peygamberler Tarihi (5a-21a)
2.	Bölüm (Bâb)	Bazı Milletlerin Tarihi (21a-22b)
		(Süryânîler,Yahûdîler,Nasrânîler)
3.	Bölüm (Bâb)	İran Hükümdarlarının Tarihi (22b-31a)
4.	Bölüm (Bâb)	Yunan Hükümdarlarının Tarihi (31a-35a)

²⁶ Bursalı Mehmed Tahir,a.g.e.,III, 40.

²⁷ Kaynaklarda Cenâbî'nin böyle bir eserinden bahsedilmekle beraber günümüze intikal edip edemediğini tespit edemedik.

²⁸ Bursalı Mehmed Tahir,a.g.e.,III,40;el-Bağdâdî,a.g.e.,II,437.

²⁹ Bursalı Mehmed Tahir,a.g.e.,III,40.

³⁰ Kâtip Çelebi,a.g.e.,I,291.

5.	Bölüm (Bâb)	Roma Hükümdarlarının Tarihi (35a-83b)
6.	Bölüm (Bâb)	Benî İsrâil Hükümdarlarının Tarihi (83b-85a)
7.	Bölüm (Bâb)	Sâm ve Hâm Oğullarından Mısır Hükümdarlarının Tarihi (85a-105b)
8.	Bölüm (Bâb)	Âd Kavminin Tarihi (105b-106a)
9.	Bölüm (Bâb)	Yemen Kabilelerinin Tarihi (106a-113a)
10.	Bölüm (Bâb)	Enbâr ve Hire'deki Lahmîlerin Tarihi (113a-115a)
11.	Bölüm (Bâb)	Suriye'deki Gassânîlerin Tarihi (115b-116b)
12.	Bölüm (Bâb)	Hicaz Hükümdarları Cürhümîlerin Tarihi (116b-117b)
13.	Bölüm (Bâb)	Kinde Hükümdarlarının Tarihi (117b-118b)
14.	Bölüm (Bâb)	Arab Kabilelerinin Tarihi (118b-119b)
		KİTAP Hz. Muhammed'(s.a.v.) in Savaşları ve Bazı Özellikleri(119b-172b)
15.	Bölüm (Bâb)	Dört Büyük Halife ve Oniki İmâm (172b-206a)
16.	Bölüm (Bâb)	Kısaca Ashâb-ı Kirâm,Vefât Tarihleri ve Yerleri (206a-228a)
17.	Bölüm (Bâb)	Şâm'daki Emevî Halifelerinin Tarihi (228a-235b)
18.	Bölüm (Bâb)	Abbâsî Halifelerinin Tarihi (236a-272a)
19.	Bölüm (Bâb)	Mekke,Tâif ve Yenbu'daki Hasaniye Devleti'nin Tarihi (272a-280a)
20.	Bölüm (Bâb)	Medine-i Münevvere'deki Hüseyniye Devleti'nin Tarihi (280b-282a)
21.	Bölüm (Bâb)	Ziyâdîler (Ziyâdoğulları) (282a-282a)
22.	Bölüm (Bâb)	Necâhîler (Necâhoğulları) (282a-283a)
23.	Bölüm (Bâb)	Mehdîler (Mehdioğulları) (283a-283a)
24.	Bölüm (Bâb)	Resûlîler (Resûloğulları) (283a-286a)
25.	Bölüm (Bâb)	Zeydî İmamları (Yemen) (286a-288b)

26. Bölüm (Bâb)	Endülüs Emevileri	(288b-290a)
27. Bölüm (Bâb)	Endülüs'te Mülûkû't-Tavâif	(290a-291a)
28. Bölüm (Bâb)	Magrib-i Aksâ'da İdrisiler	(291a-291b)
29. Bölüm (Bâb)	Hammûdîler (Hammûdoğulları)	(291b-292a)
30. Bölüm (Bâb)	Alebîler	(292a-293a)
31. Bölüm (Bâb)	Sanhace Berberî Kabilesinden Bâdisoğulları	(293a-293b)
32. Bölüm (Bâb)	Endülüs'te Murâbîtlar (Mülessemîn)	(293a-295a)
33. Bölüm (Bâb)	Sicilya'da Benî Kelb Hükümdarları	(295a-295b)
34. Bölüm (Bâb)	Muvahhidler	((295b-303b)
35. Bölüm (Bâb)	Merînîler Devleti	(303b-306b)
36. Bölüm (Bâb)	Hafsîler	(306b-310b)
37. Bölüm (Bâb)	Vattasîler	(310b-311b)
38. Bölüm (Bâb)	Fas, Merakeş, Sûs ve Diğer Yerlerdeki Şerîfler	(311b-315a)
39. Bölüm (Bâb)	Tulunoğulları Devleti	(315a-316a)
40. Bölüm (Bâb)	Tuğçoğulları	(316a-317a)
41. Bölüm (Bâb)	Fâtımîler	(317a-324b)
42. Bölüm (Bâb)	Eyyübîler	(324b-366b)
43. Bölüm (Bâb)	Memlûklûler	(336b-395a)
44. Bölüm (Bâb)	Hamdânîler	(395a-398a)
45. Bölüm (Bâb)	Mervânîler	(398a-399a)
46. Bölüm (Bâb)	Ukaylîler	(399a-399b)
47. Bölüm (Bâb)	Meyzedîler	(399b-400b)
48. Bölüm (Bâb)	Mirdâsîler	(400b-401a)
49. Bölüm (Bâb)	Musul Atabegleri Zengîler	(401a-406b)
50. Bölüm (Bâb)	Artukoğulları (Mardin)	(406b-409b)
51. Bölüm (Bâb)	İran'da İsmâîlîler	(409b-411a)

52. Bölüm (Bâb)	Fars Atabegleri Salgurlular	(411a-412b)
53. Bölüm (Bâb)	Tahirîler	(412b-413a)
54. Bölüm (Bâb)	Saffârîler	(413a-415a)
55. Bölüm (Bâb)	Kûfe ve Yemen'de Tabâtabâîler	(415a-415a)
56. Bölüm (Bâb)	Horasan'da Aleviyye Devleti	(415a-415b)
57. Bölüm (Bâb)	Sâmânîler	(415b-417b)
58. Bölüm (Bâb)	Gaznelîler	(417b-420b)
59. Bölüm (Bâb)	Gurlular	(420b-422a)
60. Bölüm (Bâb)	Ziyarîler	(422a-424b)
61. Bölüm (Bâb)	Büveyhîler	(424b-430a)
62. Bölüm (Bâb)	Büyük Selçuklular ve Irak Selçukluları	(430a-441a)
63. Bölüm (Bâb)	Kirman Selçukluları	(441a-441b)
64. Bölüm (Bâb)	Suriye Selçukluları	(441b-444b)
65. Bölüm (Bâb)	Dânişmendîler ve Bazı Anadolu Hükümdarları	(444b-447a)
66. Bölüm (Bâb)	Anadolu Selçukluları	(447a-453b)
67. Bölüm (Bâb)	Karamanoğulları	(453b-454b)
68. Bölüm (Bâb)	Hârizmşâhlar	(455a-457b)
69. Bölüm (Bâb)	Kirman Hükümdarlarından Kutluğhanlar	(457b-458a)
70. Bölüm (Bâb)	Moğollar	(458a-464b)
71. Bölüm (Bâb)	Kert Hükümdarları	(464b-465a)
72. Bölüm (Bâb)	Azerbaycan Hükümdarları (Emîr Çoban'ın Ahvâdî)	(465a-466b)
73. Bölüm (Bâb)	Yezd'de Muzafferîler	(466b-468a)
74. Bölüm (Bâb)	Allân Hükümdarları	(468a-469b)
75. Bölüm (Bâb)	Celayirîler	(469b-472a)

76.	Bölüm (Bâb)	Osmanlılar	(472a-593b)
77.	Bölüm (Bâb)	Altın Orda Devleti	(593b-599a)
78.	Bölüm (Bâb)	Şeybanîler	(599a-601b)
79.	Bölüm (Bâb)	Timurlular	(601b-620b)
80.	Bölüm (Bâb)	Bazı Hint Hükümdarlarının Kısaca Tarihi	(620b-626b)
81.	Bölüm (Bâb)	Karakoyunlu Devleti	(626b-628b)
82.	Bölüm (Bâb)	Akkoyunlu Devleti	(628b-631b)
83.	Bölüm (Bâb)	Dulkadiroğulları	(631b-634a)
84.	Bölüm (Bâb)	Ramazanoğulları	(634a-635a)
85.	Bölüm (Bâb)	Şirvanşâhlar	(635a-636b)
86.	Bölüm (Bâb)	Safevîler	(636b-638b)*

El-'Aylemü'z-zâhir'in Kütüphanelerimizde Bulunan Nüshaları

A-Arapça Asıl Nüshaları:

Köprülü Kütüphanesi nr.1031-1032

Murad Molla Kütüphanesi nr.1429-1430,1454

Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 3098,3099-3100,3101-3102

Râgıp Paşa Kütüphanesi nr. 983,985-986

Süleymâniye Kütüphanesi,Ayasofya nr. 3033

Süleymâniye Kütüphanesi,Hamidiye nr. 896

Süleymâniye Kütüphanesi,Reisülküttâb nr. 608-609

Süleymaniye Kütüphanesi,Yeni Cami nr.831,832

Topkapı Sarayı Kütüphanesi nr. A.2958,A.2966

* Eserin bölümleri ve varak numaraları Râgıp Paşa Kütüphanesi 983 numarada kayıtlı nüshadan alınmıştır.

B-Türkçe Muhtasar Tercüme Nüshaları:

Nuruosmâniye Kütüphanesi nr. 3097,3107

Topkapı Sarayı Kütüphanesi nr. R.1136,H.1607

Yukarıda sıraladığımız nüshalardan başka *el-'Aylemü'z-zâhir*'in yurt dışında da bir çok nüshası mevcuttur.³¹

Tercümesini Yaptığımız Kısımın Kaynakları

İbnü'l Esîr

(el-Kâmil fi't-târih)

İbnü'l Esîr Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî,4 Cemâziyelevvel 555 (13 Mayıs 1160) tarihinde dünyaya gelmiş olup,Musul,Bağdat,Şam,Halep ve Kudüs'te çeşitli âlimlerden ders alıp,ömrünün son yıllarını Musul'da geçirek burada eserlerini kaleme almış ve 630 (1232) tarihinde vefât etmiştir.

İbnü'l-Esîr'in en önemli ve en büyük eseri *el-Kâmil fi't-târih*³² adlı umûmî İslâm tarihidir. Eser hilkatten 628 (1230) yılının sonuna kadar cereyan eden olayları anlatır. İlk tenkitli neşri C.J. Tornberg tarafından 1851-1876 yılları arasında yapılan *el-Kâmil*,çeşitli Avrupa dillerine ve Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.³³

Ebu'l-Fidâ

(el-Muhtasar fi târihi'l-beşer)

Ebu'l-Fidâ el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddin İsmail b. Ali b. Mahmud el-Eyyûbî,³⁴ 672 yılı Cemâziyelevvel'inde (Kasım-Aralık 1273) Dımaşk'ta doğdu. Selahaddin-i Eyyûbî'nin yeğeni Hama hâkimi Takıyüddin Ömer'in ahfadındandır. Haçlılara karşı düzenlenen birçok sefere katıldı. 25 Rebi'ulâhîr 712 (30 Ağustos 1312) tarihinde el-Melikü's-Salih lakabıyla Hama meliki oldu. Melikliği döneminde iyi bir yönetim sergileyen Ebu'l-Fidâ, 23 Muharrem 732'de (26 Ekim 1331) Hama'da vefât etti. *el-'Aylemü'z-zâhir*'in kaynakları arasında yer alan eseri *el-Muhtasar fi târihi'l-beşer (el-muhtasar fi ahbâri'l-*

31 Bk. Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Leiden 1937, II, 387; a.mlf., *GAL*, *Supplementband*, Leiden 1938, II, 411-412; Corci Zeydan, *Tarihu addbi'l-lugati'l-Arabîyye*, Beyrut 1983, II, 319-320; Babinger a.g.e.s.122.

32 Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bk. Şemseddin Günaltay, *İslâm'da Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1342-1339, s. 147-160; Brockelmann,*GAL*, I, 345; a.mlf., *Suppl.*, I, 588 vd.

33 Abdülkerim Özyayın, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1985-1987.

34 Ebu'l Fîdâ'nın hayatı ve diğer eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Kâtip Çelebi, a.g.e. II,1465; Günaltay, a.g.e.s. 203-220; Brockelmann, *GAL*, II, 55-57. H.A.R. Gibb, "Abu'l-Fidâ", *EP*, (İng) I, 118-119.

beşer, Târîhu Ebi'l-Fidâ) yaratılıştan 729 (1329) yılına kadar gelen umûmî bir tarih olup ilk defa 1286 (1870) İstanbul'da iki cilt (dört cüz) halinde yayınlanmıştır.

İbn Kesîr

(*el-Bidâye ve'n-nihâye*)

Tarihçi ve hadisçi olarak tanınan İbn Kesîr (İsmail b. Ömer ed-Dımaşkî) m. 1302 yılında Dımaşk'ta doğmuştur. Bir süre ders okuttuktan sonra hayatını ilmî ve tarihî araştırmalarla geçirmiş ve h. 774 (1372) yılında vefât etmiştir. *el-Bidâye ve'n-nihâye*³⁵ adlı umûmî tarihi yaratılıştan başlayarak h. 738 (1357) yılın kadar meydana gelen tarihi olayları ihtiva eder. Cenâbî'nin kaynakları arasında yer alan *el-Bidâye ve'n-nihâye*'nin yazma ve tam bir nüshası Viyana Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eser neşredilmiş olup³⁶, Mahmud b. Muhammed b. Dilşâd tarafından *Tercemetü'l-bidâye ve'n-nihâye* veya *Terceme-i târih-i İbn Kesîr* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.

Şükrüllah

(*Behcetü't-tevârih*)

Tam adı Şükrüllah b. İmâm Şihâbeddin Ahmed b. İmâm Zeyneddin Zekî'dir. II. Murad (1421-1451) ve II. Mehmed (1451-1481) devri bilginlerinden olup³⁷, Fatih Sultan Mehmed tarafından elçilik vazifesi ile Karamanoğulları Beyi'ne gönderilmiştir.³⁸ 864 (1459-1460) yılında İstanbul'da vefât eden Şükrüllah, *Behcetü't-tevârih*³⁹ adıyla tanınan Farsça umûmî bir tarih yazmıştır. Eser 937 (1530-1531) yılında Mustafa Fârisî tarafından *Mahbûbû kulûbi'l-ârifîn* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Ramazan-zâde Mehmed Çelebi, Küçük Nişancı

Tarih-i Nişancı

Osmanlı devlet adamı ve tarihçisi olan Mehmed Çelebi Merzifonlu olup, daha ziyade "Ramazan-zâde" ve muasırı Koca Nişancı unvanı ile meşhur olan Celâl-zâde Mustafa'dan ayırmak için kullanılan "Küçük Nişancı" lakapları

35 Eser ve müellif hakkında bk. Günaltay, *a.g.e.*, s. 339-340; Carl Brockelmann, "İbn Kesîr", *IA*, V, 762.

36 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mısır 1351/1932, I-XII.

37 Babinger, *a.g.e.*, s. 20.

38 Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, III, 154.

39 Geniş bilgi için bk. Ayla Demiroğlu, "Behcetü't-tevârih", *DİA*, V, 349-350.

ile tanınmıştır. Divan katipliği, defter eminliği, reisül-küttâblık ve nişancılık vazifelerinde bulunan Ramazan-zâde Mehmed Çelebi, 979'da (1571) vefât etmiştir.⁴⁰

Tarih-i Ramazan-zâde, *Tarih-i Nişancı* ve *Siyer-i enbiyâ-i izâm ve ahvâl-i hulefâ-i kirâm ve menâkıb-i Âl-i Osmân*⁴¹ adlarıyla bilinen eseri, Hz. Adem'den başlayarak çeşitli milletlerden ve bilhassa Müslüman devletlerden bahseden bir umûmî tarihtir.⁴² Eser, biri 15 Muharrem 1279 (13 Temmuz 1862) diğeri 1290⁴³ da olmak üzere İstanbul'da iki defa basılmıştır.

Alâeddin el-Acemî

(*es-Serîf*)

Cenâbî Mustafa Efendi tarafından *el-'Aylemü'z-zâhir*'de kaydedilmiş olan bu müellif ve eseri hakkında herhangi bir bilgi bulamadık.

El-'Aylemü'z-zâhir'in Kaynak Olduğu Eserler

Gelibolulu Âli Çelebi

(*Künhü'l-ahbâr*)

Asıl adı Mustafa b. Ahmed b. Abdullah olup, 2 Muharrem 948 (28 Nisan 1541) tarihinde Gelibolu'da doğmuştur. Osmanlı Devleti'nin hizmetinde olarak bir çok yeri gezip görme imkânı bulmuştur.⁴⁴ 1599'da Cidde'de vefât etmiştir. 1593-1599 yılları arasında yazdığı, genel bir dünya tarihi sayılabilecek eseri *Künhü'l-ahbâr*'ın kaynakları arasında *el-'Aylemü'z-zâhir* de bulunmaktadır.⁴⁵

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî

(*Ahbâru'd-düvel ve âsârü'l-üvel*)

Ahmed b. Yûsuf el-Karamânî Şam'da doğmuş 29 Şevval 1019'da (13 Ocak 1611) yine bu şehirde vefât etmiştir.⁴⁶ Muharrem 1008 (Temmuz-Ağustos

40 Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Şerâfeddin Turan, "Ramazan-zâde", *IA*, IX, 620-621.

41 Bu isim eserin asıl adıdır. Bk. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 295-308.

42 Eser hakkında bilgi için bk. Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 53; Babinger, *a.g.e.*, s. 115-116.

43 Bk. Ramazan-zâde Mehmed Çelebi, *Tarih-i Nişancı Mehmed Paşa*, İstanbul 1920.

44 Bk. Babinger, *a.g.e.*, s. 141 vd.

45 Âli Çelebi ve eserleri hakkında bk. Atsız, *Âli Bibliyografyası*, İstanbul 1968; Bekir Kütükoğlu, "Âli Mustafa Efendi", *DİA*, II, 414-416.

46 Babinger, *a.g.e.*, s. 157.

1599) tarihinde, Cenâbî Mustafa Efendi'nin *el-'Aylemü'z-zâhir*'inin Arapça bir özetini yapmış sonra bu çalışmasına bazı ilavelerde bulunmuştur. Ellibeş bölümüne üzerine düzenlenen *Ahbâru'd-düvel ve asâru'l-üvel* 1282'de Mısır'da basılmıştır. Osmanlılara ait kısmı I. Ahmed devrine kadardır.⁴⁷

Mehmed b. Mehmed Edirnevi

Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr

Edirneli olup divân katipliği görevinde bulunduktan sonra İstanbul'da müderrislik yapmış ve 10 Rebi'ulevvel 1050 (30 Haziran 1640) tarihinde yine bu şehirde vefât etmiştir.⁴⁸ *Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr* adlı eserinin başlıca kaynağı Cenâbî'nin *el-'Aylemü'z-zâhir*'idir. Mehmed b. Mehmed bu eserde islâmiyetin doğuşundan kendi zamanına kadar gelen halife ve Müslüman hükümdarların tarihini yazmıştır.⁴⁹

Kâtip Çelebi

(Fezleketü't-tevârih)

Asıl adı Mustafa olup zilkâde 1017 (Şubat 1609) tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Daha ziyade Kâtip Çelebi yada Hacı Halife (Hacı Kalfa) adıyla tanınır. Osmanlı Ordusu'nun düzenlediği çeşitli seferlere katıldı ve böylece bir çok yeri gezip görme imkânına sahip olurken bilgisini de arttırdı. Yazmış olduğu eserler büyük bir yekûn tutar.⁵⁰ Bunlar arasında *Fezleketü't-tevârih (Fezleketü' akvâli'l-ahyâr fî ilmi't-târih ve'l-ahbâr)*⁵¹ adlı eserinde Cenâbî'nin *el-'Aylemü'z-zâhir*'inden özetle aldığı sekseniki hükümdar sülâlesine ilaveler yaparak yüzelli hânedânın tarihini yazmıştır.⁵²

Süheylî Çelebi

(Durretü tâcü'l-mülûk)

Asıl adı Ahmed b. Hemdem olan Süheylî Çelebi'nin hayatı hakkında pek fazla bilgi yoktur. Genellikle IV. Murad zamanında (1623-1640) yaşamış Süheylî mahlaslı bir başka müellif ile karıştırılmıştır.⁵³ *Durretü tâcü'l-mülûk*

47 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 11.

48 Babinger, *a.g.e.*, s. 200.

49 Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 12.

50 Kâtip Çelebi'nin hayatı ve eserleri için bk. Orhan Şaik Gökyay, *Kâtip Çelebi*, Ankara 1991, TTKY.

51 Eserin yegâne nüshası Beyazıt Kütüphanesi, nr. 10318'dedir.

52 Bk. Kâtip Çelebi, *a.g.e.*, I, 291.

53 Bk. Babinger, *a.g.e.*, s. 179n.4.

adlı oldukça büyük bir umûmî tarih yazan Süheylî Çelebi, Osmanlı hânedânından önceki devletler için başlıca *el-'Aylemü'z-zâhir, Tarih-i güzide* (Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni) ve *Cihân-ârâ'yı* (Gaffârî) kaynak olarak kullanmıştır.⁵⁴ Bursalı Mehmed Tahir eserin adını (*Târih-i Şâhî*) olarak kaydetmiştir.⁵⁵

Hezârfen Hüseyin Efendi

(Tenkîh-i tevârih-i mülûk)

Hezârfen Hüseyin Efendi⁵⁶ İstanköy'lü olup, ilk öğrenimini memleketinde görmüş İstanbul'a giderek ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır. 24 Eylül 1691⁵⁷ tarihinde İstanbul'da vefât eden Hezârfen Hüseyin, batı eserlerinden yararlanarak Helas, Roma ve Bizans'dan bahseden ilk Osmanlı tarihçisidir.⁵⁸ Bir çok eseri vardır.⁵⁹ *el-'Aylemü'z-zâhir*'den de faydalanarak yazdığı eserinin adı *Tenkîh-i tevârih-i mülûk*'dür. Hezârfen Hüseyin Efendi, dokuz kısım ve bir hâtmeden oluşan bu eserini IV. Mehmed'e sunmuştur.

Müneccimbaşı

(Câmiü'd-düvel)

Asıl adı Ahmed b. Lufullah olup, IV. Mehmed zamanında bir süre (1089-1099) Müneccim Başı'lıkta bulunduğu için bu isimle meşhur olmuştur. Ömrünün son yıllarını sürgün olarak Medine ve sonra da Mekke'de geçirmiş,²⁹ Ramazan 1113 (27 Şubat 1702) yılında yine bu şehirde vefât etmiştir.⁶⁰ Müneccimbaşı, yaratılıştan 1083 (1672-1673) yılına kadar gelen (*Câmiü'd-düvel*) adlı iki ciltlik bir umûmî tarih yazmıştır. Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*'i⁶¹ yazarken Arapça, Farsça ve Türkçe bir çok kaynaktan faydalanmıştır. Bunlar arasında Cenâbî'nin *el-'Aylemü'z-zâhir*'i de vardır.

Eser Üzerinde Yapılan Çalışmalar

1. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap-Fars Dili ve

54 Mükrimin Halil Yınanç, "Fezleket Ekvâl el-Ahyâr Hakkında", *Katip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1991, s. 96.

55 *Osmanlı Müellifleri*, III, 69. Süheylî'nin diğer eserleri için bk. *a.g.e.*, III, 68.

56 Hüseyin İbn Cafer İstanköyî eş-Şehîr bi-Hezârfen (Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 243-244).

57 Bursalı Mehmed Tahir 1089 (1678-1679) yılında vefât ettiğini kaydeder (*Osmanlı Müellifleri*, III, 244).

58 Babinger, *a.g.e.*, s. 252.

59 Eserleri için bk. Bursalı Mehmed Tahir, *a.g.e.*, III, 244.

60 Babinger, *a.g.e.*, s. 258.

61 Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bk. Ali Öngül, *Müneccimbaşı Ahmed Dede Efendi'nin Câmiü'd-düvel'inin Tenkitli Metin Neşri ve Tercümesi (Selçuklular ve Anadolu Beylikleri)*, İstanbul 1986, s. xiv-L, (henüz basılmamış doktora tezi).

Edebiyatı Bölümü'nde Egemen Tülek tarafından bu eserin mukaddimesi ile II. Selim ve III. Murad dönemlerine ait kısmın tenkitli metni mezuniyet çalışması olarak hazırlanmıştır.⁶²

2. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arşivcilik Bölümü öğretim üyelerinden Doç. Dr. Mehmet Canatar da eserin Osmanlı Tarihi ile ilgili kısımlarının tenkitli metnini doktora tezi olarak hazırlamıştır.

3. Mustaphae Filii Husein Algenabii gestis Timurlenkii seu Tamerlanis opusculum Turc. -Arab. -Persicum. Latine redditum a Jo. Bapt. Podesta (Vienna 1680).

4. B. Dorn, Muhammedanische Quellen... (Arabische, Persische und Türkische Texte) 4 Th. St. Petersburg, 1850-1858.⁶³

5. E. Fagnan eserin Mağrib ve İspanya'nın coğrafyasıyla ilgili kısımlarını özet halinde İngilizce'ye çevirmiştir.⁶⁴

ANADOLU SELÇUKLU SULTANLARI

(26 b) Anadolu Selçuklularının ilki Kutalmış b. İsrâil b. Selçuk'tur. Kutalmış b. [Arslan] İsrâil, Anadolu'ya girip birçok yeri fethetti, sonra da amcasının oğlu Sultan Tuğrul Bey'in yanına döndü. Sultan Tuğrul Bey vefât edince, hükümdar olmak istedi. Türkmenleri toplayarak Sultan Alp Arslan ile savaştı. Alp Arslan da tıpkı Tuğrul Bey gibi onun amcazâdelerinden idi. Kutalmış, Alp Arslan'a yenildi ve atının üzerinden düşerek öldü. Oğlu Emir Mansûr Anadolu'ya yönelerek, buradaki (27 a) şehirleri fethetti. Melikşah hükümdar olunca Mansûr'un elindeki yerler için vergi koydu. Sonra Emir Porsuk¹, Melikşah'tan Anadolu'daki yerlerin vergisini toplama yetkisini aldı. Porsuk ordusuyla Anadolu'ya varıp, Mansûr b. Kutalmış'ı öldürttü ve Anadolu'yu istila etti. Emir Porsuk, Mansûr b. Kutalmış'ı öldürttüğünde onun kardeşi Süleyman b. Kutalmış henüz daha küçüktü. Süleyman, büyüdüğü zaman İznik'i istilâ etti ve ağabeyi Mansûr'un elindeki şehirlere hâkim oldu. Türkmenler de ona itaat edince durumu daha da güçlendi. Birçok Anadolu şehrini fethetti. 477 (1084) yılında Antakya üzerine yürüdü. [Bu sırada] Antakya Rumlar'ın elinde idi. Rumlar, Antakya'ya 358 (968/969) yılında hâkim olmuşlardı. Müslümanlar ilk İslâm fetihleri sırasında bu şehri ele geçirmişlerdi. 14 (635/636) yılında Ebû Ubeyde b. Cerrâh onlara emân vererek, erginlik çağına ulaşan herkesten 1 dinar cizye almak suretiyle barış yaptı. [Sonra] şehir harab oldu ve Rumlar antlaşmayı bozdular. Bunun üzerine Habîb b. Mesleme el-Fihri ve Âsım b. Ammâr, şehri sulh yolu ile tekrar fethettiler ve önceki antlaşmaya göre barış yaptılar. Fakat daha sonra Rumlar burayı tekrar ele geçirdiler. Süleyman b. Kutalmış, Antakya üzerine yürüdüğü zaman şehrin hâkimi Patrik Philaretos idi. Philaretos, Antakya'dan Anadolu'daki şehirlere gittiği zaman [kendi yerine] bir şihne² görevlendirdi. Philaretos, halka ve ordusuna gerçekten çok kötü davranırdı. Şihne ile Philaretos'un oğlu, İznik hâkimi Süleyman b. Kutalmış'a mektup yazdılar. Çünkü Philaretos, oğlunu hapsedip ona ezizlet

1 Büyük Selçuklu Devleti'nin hizmetinde bulunmuş, meşhur bir Türk kumandanı olup, Ramazan 490'da (Ağustos 1097) İsmaililer tarafından öldürülmüştür. Bk. CL. Huart. "Bursuk" *JA*, II, 819-820.

2 Askerî Vâli. Bunlar kalç ehlinden olup, maiyetlerinde büyük bir askerî kuvvet bulundurlardı (Mehmet Altay Köymen, *Alp Arslan Ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 199-204).

3 İbnü'l-Adîm (*Zühdetü'l-Haleb min târîhi Haleb*, nşr. Sâmî Dehhân, Dımaşk 1954, II, 87) 280; Urfalı Mateos (*Urfalı Mateos Vekayı-Nâme'si ve Papaz Grigor'un Zeyli*, çev. Hrnt D. Andreeyan, Ankara 1987, s.161), Azîmî (*Azîmî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler*, yay. Ali Sevim, Ankara 1988, s.19) ve İbnü'l-Esir (*el-Kâmil fi'l târîh*, nşr. C. I. Tornberg, Beyrut 1979, X, 138), 300; Aksaraylı (*Müsdüretü'l-ahbâr ve müdâyeretü'l-ahyâr*, nşr. Osman Turan, Ankara 1944, s.19) 1000 kişi olduğunu kaydeder. Krş. İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s.84; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1988, s.88; Osman Turan, "Süleymanşah", *IA*, XI, 214.

62 Bk. Egemen Tülek, *Al-Cannabi, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*, İstanbul Üniversitesi Ktp. Tez 11361, Şarkiyat Enstitüsü Ktp. nr. 232.

63 Bk. Cat. Of Arabic Books in the British Museum, Vol II, 489, Vo II, 401.

64 Bk. Sec. Suppl. Cat. Of Arabic Printed Books in the British Museum, 259, 606.

etmişti. Süleyman 280³ seçme süvari ile kendisini adeta Philaretos davet etmişcesine yola çıktı. 27 Receb (29 Kasım 1084) gecesi Antakya'ya vardı. El-Ümrâniye⁴ adıyla bilinen arazi sahiplerini öldürüp, surların burçlarına mızraklarla ip attılar. Sonra birisi burçlara çıktı ve Fâris kapısının sürgüsünü kaldırıp kapıyı açtı. Süleyman b. Kutalmış ve maiyyeti şehre girip kapıyı kapattılar. 27 Receb⁵ (29 Kasım 1084) Cuma günü seher vaktinde askerler hep birlikte nara attılar. Onlar bununla Allahu Teâlâ'nın sanki, Antakya halkı hakkındaki şu buyruğunu kastediyorlardı: "(Onları helak eden) Korkunç sestem başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler."⁶

Askerler şehre hücum edince,şehir halkı kısa bir süre mukavemet ettiler, sonra mağlup oldular. Bir kısmı kaleye kaçtı ve bazıları da kendilerini surdan attılar. Süleyman,daha sonra gelen Müslüman askerlerin yardımıyla iyice güçlendi. Şehri ele geçirdi. 5 Şaban'da (7 Aralık 1084) Antakya'da Cuma namazını kıldı.⁷ Sonra kaleyi muhasaraya devam etti. 12 Ramazan 477'de (12 Ocak 1085) iç kaleyi fethetti ve halka emân verdi. Yanlarındaki malları ve levazamı ele geçirdi. Böylece Melik Süleyman,muazzam miktarda mal ele geçirdi ve ordusuyla burayı teslim aldı. [Sonra] civardaki diğer kaleleri de fethetti. Böylece İstanbul'dan Trablus'a kadar olan sahada hâkimiyet kurup bütün kaleleri ve kasabaları adamlarına ve maiyyetindekilere ikta' etti.

Melik Süleyman,güzel ahlâklı,cömert ve asil bir insandı. (27 b) Antakya'ya tamamen yerleşince,aralarında çıkan bir ihtilaf sebebiyle savaşmak için Haleb ve Musul hâkimi Şerefü'd-Devle Müslim b. Kureyş el-Ukayli'nin üzerine yürüdü. Rivayete göre Müslim,Süleyman'a elçi göndererek, Philaretos'tan almakta olduğu vergiyi istedi. Süleyman'da ona Philaretos'un kâfir olduğunu,bu yüzden hem kendisinin hem de halkının cizyesini ödemekle mükellef olduğunu fakat kendisinin Allah'a şükrederek mü'min olduğu için böyle bir sorumluluk taşımadığını bildirdi. Bunun üzerine Şerefü'd-Devle Müslim b. Kureyş, Antakya civarını yağmaladı. Buna karşılık Süleyman b.

4 Ali Sevim, "Antakya yakınlanna erişen Süleymanşah,şehir yaklaşmış olduğu haberinin duyulup yayılmasını önlemek ve dolayısıyla kenti kolayca fethetmek amacıyla bu yörede bulunan ve yerini belirlemediğimiz Umrâniye çiftliğindeki insanların hepsini öldürtmüş ve gizlice şehir surları önüne gelmeyi başarmıştır" diyerek,burada adı geçen Umrâniye'nin bir çiftlik olduğunu belirtiyor. (Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi, Ankara 1989, s. 109).

5 İbnü'l-Kalânisi (Zeylî târihi Dımaşk, nşr. H. F. Amedroz, Beyrut 1908, s.117) ve İbnü'l-Adîm (Zübde, II,86) 11 Şaban 477 (13 Aralık 1084); Azîmî (a.g.e., s.19) ve İbnü'l-Esir (el-Kâmil, X,139) Şaban 477 (Aralık 1084);Ebu'l-Ferec (Abû'l-Farac Tarihi, çev. Ömer Rıza Doğrul, Ankara 1987, I,331) 477 (1084) tarihini kaydeder. Krş. Osman Turan,Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s. 72; Erdoğan Merçil, Müslüman-Türk Devletleri Tarihi, İstanbul 1985, s. 108; Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi, s. 88.

6 Yâsin,36/29

7 İbnü'l-Adîm,15 Şaban 477 (17 Aralık 1084) tarihinde Müslümanların Antakya'da Cuma namazını kıldıklarını kaydetmiştir (Zübde II,87).

Kutalmış da Haleb yöresini yağmaladı. Bu yüzden aralarında savaş çıktı. 24 Safer 478 (20 Haziran 1085) Cuma günü karşı karşıya geldiler. Şerefü'd-Devle ve adamları bozguna uğradı. Huzurunda Haleb ahdâsından⁸ 400 gulâm⁹ öldürüldükten sonra kendisi de katledildi.Sonra Süleyman harekete geçti ve bu galibiyetten hemen sonra Haleb dışında konakladı. Yanında götürdüğü Şerefü'd Devle'nin cesedini Haleb kapısı önünde defnetti. Süleyman şehrin teslimini istedi. Kaledekiler bunu kabul etmediler. Aralarında antlaşma yapmaya karar verdiler. Sonra Melik Süleyman,bir askerî birliğini Arapları takibe gönderdi. Çetin bir savaşa tutuştular fakat hiçbir şey elde edemediler.

Melik Süleyman, Ma'arratü'n-Nu'mân¹⁰ ve Kefertâb'a¹¹ yürüdü ve teslim aldı. Şeyzer¹² ve civarına hareket edip orayı vergiye bağladı. Ardından Hums'a (Humus) yöneldi ve orada bir gece kaldı. Fakat orayı ele geçiremedi ve Latmîn'e¹³ döndü. Buradakilerle savaşarak Latmîn'i teslim aldı. Buraya ordusundan bir kit'a asker bırakarak Antakya'ya döndü. Orada bir süre kaldıktan sonra askerlerini toplayıp Haleb üzerine hareket ederek şehir önlerinde konakladı ve orayı muhasara edip sıkıştırdı. Melik Süleyman,Kınnesrîn¹⁴ kalesini tamir ettirdi. Sonra oraya doğru yöneldi. Haleb kumandanı¹⁵, Dımaşk hâkimi Tâcû'd-Devle Tutuş b.Alp Arslan'a haber gönderip ondan Süleyman'a karşı askerî yardım istedi. Eğer bizzat kendisi gelirse,kaleyi ona teslim etmeyi vaadetti. Tutuş,bunun üzerine Dımaşk'tan yola çıkıp Haleb'e bağlı Nâ'ûra'ya¹⁶ ulaştı. Melik Süleyman ona karşı koydu. Böylece iki ordu Safer 479¹⁷ (Mayıs-Haziran 1086) tarihinde karşı karşıya geldi. Melik Süleyman'ın ordusu yenilgiye uğradı. Süleyman öldürüldü. Bir rivayete göre de,esir düşeceğini

8 Milâdi X-XII. yüzyıllarda Suriye ve Irak şehirlerinde gençlerden teşkil edilen mahallî kuvvetlere verilen ad. Bu kuvvetler gerektiğinde şehrin savunmasında da görev alırlardı(Coşkun Alptekin, "Ahdâs", DİA, I, 508-509).

9 Küçük yaşlarda saray hesabına satın alınan veya toplanan,sonra çeşitli hizmetler için husûsî surette yetiştirilen kölelere verilen ad. Bk. "Gulâm",El², II,1079-1091; Erdoğan Merçil, "Gulâm", DİA, XIV, 180-184.

10 Haleb'in güneyinde bulunan bir kale (Ernst Honigmann, "Maarret-ün Nûman", JA, VII,116-119).

11 Haleb ile Maaratü'n-Nu'mân arasında bulunan bir kale (Yâkut,Mu'cemü'l-büldân, Beyrut 1955, IV,470).

12 Kuzey Suriye'de bulunan ve tarihi çok eskilere dayanan bir şehir. Bk. İbn Münkiz, Kitâbü'l-İttibar, çev. Yusuf Ziya Cömert, İstanbul 1992, s.11; Ernst Honigmann, "Şeyzer", JA,XI,499-502.

13 Humus'a bağlı bir kale (Yâkut, a.g.e., IV,358).

14-Kuzey Suriye'de bir ordugâh şehri (Ernst Honigmann, "Kınnesrîn", JA, VI,711-713).

15 Burada sözü edilen Haleb muhafız kuvvetleri kumandanı Şerif Hasan el-Huteyfi olmalıdır (Sevim, Suriye ve Filistin, s.117 vd.). İbnü'l-Esir (el-Kâmil, X, 147) " Haleb halkının lideri olan İbnü'l- Hutayfi el- Abbâsi " ; İbnü'l-Adîm (Zübde, II, 89) " Haleb reisi eş- Şerif Hasan el- Huteyfi" şeklinde kaydeder.

16 Haleb'in güney-doğusunda bulunan bir yerin adı (Yâkut, a.g.e., IV,732).

17 İbnü'l-Kalânisi (Zeylî târihi Dımaşk,s.118-119) ve İbnü'l-Adîm (Zübde, II, 96-97) 18 Safer 479 tarihini kaydederken, İbnü'l-Esir (el-Kâmil, X,148) yalnız Safer 479 tarihini kaydeder. Krş. Osman Turan, Türkiye, s.75; Sevim, Suriye ve Filistin, s.123.

anlayınca, Tutuş'un zulmünü ve şiddetini bildiği için kendini öldürdüğü söylenir.

Tutuş, Süleyman'ın cesedini bir kefenin içerisinde ve bir katır üzerinde gönderdi.¹⁸ Tıpkı bir önceki sene Süleyman'ın Müslim'i öldürüp Haleb kalesinin teslimini istediği gibi, Tutuş'da Süleyman'ı öldürüp Haleb kalesinin teslimini istedi. Bu işleri takdir eden Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir.

Süleyman öldürülünce, Anadolu'daki ülkesi sahipsiz kaldı. Bunun üzerine Urfa (Ruha) hâkimi İmâdeddin Bozan¹⁹, Sultan Melikşah'ın emriyle oraya yöneldi ve İznik'i istila etti²⁰. Müslümanların ve Süleyman'ın çocuklarının ellerindeki herşeyi aldı. Süleyman'ın oğlu [I.] Kılıç Arslan'ı yakaladı ve 485'de (1092) Sultan Melikşah'ın yanına gönderdi²¹. Melikşah öldüğü zaman oğlu Sultan Berkıyaruk, Babasının ülkesine gitmesi için Kılıç Arslan'a izin verdi. O, Anadolu'ya giderken yanında hiçbirşey olmadığı gibi büyük sıkıntılarla da karşılaştı. Yolda Tâcül-Mülk Ebu'l-Ganâim²² için taşınan iki yük gümüşle karşılaştı (28 a) onlara el koydu. Sonra da İznik'e doğru yol aldı. Babasının mülkünü devraldıktan sonra Anadolu'da onun yerine sultan

oldu. Bir çok yeri fethetti. Uzun süre hükümdarlık yaptı. Devri huzur ve refah içerisinde geçti. Dânişmendoğulları'nın elinde bulunan Malatya'yı aldı. Bu olayın tarihi 497 (1103/1104) dir.²³

500 (1106/1107) yılının başında [Kılıç Arslan] İstanbul'daki Bizans imparatoru [Alexios]'dan mektup aldı. İmparator bu mektubunda haçlılara karşı ondan yardım istiyordu. Haçlıların lideri Bohemund'un büyük bir ordunun başında hareket ettiğini söylüyordu. Kılıç Arslan, İmparator'a yardım etmek üzere bir askerî birlik gönderdi. Böylece haçlıları İstanbul'da yenilgiye uğrattılar²⁴. Bohemund bertaraf edildi. Kılıç Arslan bu olaydan sonra Karaman taraflarına yöneldi ve orayı ele geçirdi. Sonra Musul'a hareket etti ve orayı da teslim aldı. Ancak orada öldürüldü. Allah izin verirse ileride yeri geldiği zaman anlatacağız.

Antakya şehrine gelince, Melik Süleyman'dan sonra orayı Sultan Melikşah'ın emriyle Emir Yağıbasan²⁵ teslim aldı ve oranın yönetimini ele geçirdi. Yağıbasan zamanında Antakya'da 484 yılının 19 Şevval Pazartesi (4 Aralık 1091) gecesi büyük bir zelzele oldu. O gün Teşrin-i evvel'in 6. gününe (6 Ekim) müsadifdir. Zelzele halktan pekçok insanın ölümüne ve evlerinin yıkılmasına sebep oldu. Ayrıca surların 70 burcu da yıkıldı. Zelzelenin Suriye'de yaptığı tahribat daha büyüktü. 485 (1092) yılında Sultan Melikşah Antakya

- 18 Süleymanşah'ın cesedi, Tutuş tarafından Haleb'e gönderildi ve orada defnedildi (İbnü'l-Esir, a.g.e., X, 148). Urfalı Mateos, onun Haleb'te Şereflü'd-Devle Müslim b. Kureys'in mezannın yanına defnedildiğini kaydeder (*Urfalı Mateos Vekâyi-Nâmesi*, s. 169).
- 19 Selçuklu emirlerinin ileri gelenlerinden olup, Melikşah tarafından Ebu'l-Kasım'ın te'dibi için İznik'e daha sonra da Urfa üzerine gönderilmiştir. Burayı 28 Şubat 1087'de fethetmiş ve sultan tarafından Urfa'ya vâli tayin edilmiştir. Melikşah'ın ölümü ile ortaya çıkan taht mücadelesinde önce, Tutuş tarafında yer alması daha sonra ise Melikşah'ın büyük oğlu Berkıyaruk'un safına geçmiştir. Bu hareketinden dolayı Tutuş tarafından 1094'de öldürülmüştür. Bk. Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 128, 134-136, 138, 142, 144, 146, 148-150; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 58-60, 62.
- 20 Bu konuda kaynaklarda çok çelişkili ve birbirini tutmayan bilgiler olmakla birlikte genelde kabul edilen görüş, Süleyman b. Kutalmış'ın Kuzey Suriye Seferine çıkarken oğullarını da beraberinde götürdüğü ve İznik'te yerine vekâleten Ebu'l-Kasım adında bir emirini bıraktığı şeklindedir. Dolayısıyla Sultan Melikşah, Bozan'ı Ebu'l-Kasım üzerine göndermiştir. Yine kaynakların verdiği bilgilere göre Melikşah'ın, Süleyman'ın ölümü ile Anadolu'da meydana gelen karışıklığı bertaraf amacıyla Bozan'ı gönderdiği ve Bozan'ın İznik'i sadece kuşatmış ancak ele geçiremediği; savunma pozisyonundaki Ebu'l-Kasım'ın ise Bizans İmparatoru Aleksios'tan yardım aldığı ifade ediliyor (bk. Turan, *Türkiye*, s. 85-87; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 113-114).
- 21 Burada verilen bilgi yanlıştır. Aslında Emir Bozan İznik'te, Süleymanşah tarafından nâib olarak bırakılan Ebu'l-Kasım'ı sıkıştırmış fakat muvaffak olamayarak oradan ayrılmıştır. Kılıç Arslan bu sırada zaten Melikşah'ın elinde esir olarak bulunuyordu. Onun esir edilişi Bozan tarafından değil 1086'daki Aynı Seylem savaşından sonra Tutuş eliyle gerçekleşmiştir. Geniş bilgi için bk. Anna Komnena, *The Alexiad*, (tr. E.A.S. Daves) London 1928, s. 160-161. Kır. Turan, *Türkiye*, s. 96, n.40; a.mlf., "Kılıç Arslan I", *İA*, VI, 681-682.
- 22 Anıl adı Merzban b. Husrev Firüz olup, Sultan Melikşah'ın hazine işlerine bakardı. Sultan Melikşah'ın katında itibar olan biri idi. Bâtınî olduğu söylenir. Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün rakibi olduğu için, onun öldürülmesinden sorumlu tutularak, Nizâmül Mülk'ün adamları tarafından öldürüldü (İbnü'l-Adîm, *Bugyetü'l-taleb fi Tarihi Haleb, Selçuklularla İlgili Haltercümeleri*, yay. Ali Sevim, Ankara 1976, s. 72-73).

- 23 Ebu'l-Ferec (*Abû'l-Farac Tarihi*, II, 345) I. Kılıç Arslan'ın Malatya'yı 2 Eylül 1106'da emân ile ele geçirdiğini söyler. Kır. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 254; İsmail Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi*, Ankara 1990, I, 109; Abdülkerim Özyaydan, "Dânişmendîler" *DİA*, VIII, 470.
- 24 Bizans İmparatoru Aleksios ile Antakya prinkepsi Bohemund arasındaki mücadele İstanbul'da değil, Adriyatik sahilindeki Draç'da (Dyrrhachion) yapıldı. İmparator, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın gönderdiği Türk birliklerinin yardımı sayesinde Bohemund'u yenilgiye uğrattı. Sonuçta her iki taraf arasında Devol Antlaşması (9 Ekim 1107) yapıldı. Bk. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 425-426, Kır. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan), Ankara 1989, II, 40-42.
- 25 Ünlü Selçuklu kumandanlarından biri olup, Anadolu Selçuklu Sultanı Süleyman b. Kutalmış'ın ölümünden (1086) sonra Melikşah tarafından Antakya'ya vâli tayin edildi. Sultan Melikşah'ın ölümü ile ortaya çıkan taht mücadelesinde Tutuş'un tarafında yer alması, Rey Savaşı'ndan (1095) sonra bir süre Haleb Meliki Rıdvan'ın hizmetine girmiş, ancak onun veziri Cenâhüddeve Hüseyin ile aralarındaki anlaşmazlık dolayısı ile Rıdvan'a karşı cephe alarak, Melik Dukak'ın hizmetine girmiş, Haleb hâkimi Rıdvan, veziri Cenâhüddeve Hüseyin'i azledince Haleb'e giderek tekrar Rıdvan'ın emrine girdi. 1098'de haçlılar Antakya'yı işgal edince, kalenin bir kaç adamı ile ayrılmış ancak Ermenâz yakınlarına geldiği zaman üzüntüsünden vefât etmiştir (Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 130, 162-163, 165-167, 170-176, 182-186, 221). Azîmî (a.g.e., s. 25, tr., s. 31), onun yolda susuzluktan dolayı öldüğünü; Urfalı Mateos (a.g.e., s. 197), İbnü'l-Esir (a.g.e., X, 275) ve Ebu'l-Ferec (a.g.e., II, 339) Antakya'dan kaçarken yolda üzüntüsünden dolayı yere düştüğünü ve adamları tarafından da terk edilince o yörede bulunan bir Ermeni köylü yada köylüler tarafından başı kesilerek öldürüldüğünü kaydederler. Kır. Sevim, a.g.e., s. 185. Yağıbasan'ın ismi kaynaklarda değişik şekillerde yazılmıştır. İbnü'l-Kalânî (a.g.e., s. 122 n.1), Azîmî (*Azîmî Tarihi*, s. 22) ve İbnü'l-Adîm (*Zübde*, s. 101) olarak, İbnü'l-Esir (*el-Kâmil*, X, 274-275) ise şeklinde kaydeder.

surunun yıkılan kısımlarının tamir edilmesini emretti. Tamir sırasında surun altında hristiyan resimleri ve silahları bulundu. Yağıbasan bunların tekrar gömülmesini ve olduğu gibi bırakılmasını emretti. Keşke böyle hareket etmeseydi!

490 (1096/1097) yılında haçlılar İstanbul Boğazı'nı geçtiler. Bu, Birinci Haçlı seferiydi. Bu olay Hama sahibinin tarihinde²⁶ de anlatılmıştır. Haçlılar, Kılıç Arslan'ın ülkesine ulaştılar²⁷. Kılıç Arslan onların hareketlerini kesin olarak öğrenince Türkmenler'den ve kardeşi Davud'un askerlerinden bir ordu teşkil etti. Ordunun kumandanı yakın arkadaşı Emîr Hasan idi. Davud'un yaşının küçüklüğü sebebiyle orduya Emîr Hasan komuta ediyordu. İznik'e asker ve silah yığdılar. Sonra haçlılarla savaştılar. Haçlıların sayısı Kılıç Arslan'ın ordusundan kat kat fazla idi. Buna rağmen Müslümanlar onları mağlup ettiler.²⁸ Kılıç Arslan zafer sırasında kardeşinin askerinden korkarak onlardan ayrıldı. Bu durum üzerine haçlılar tekrar Kılıç Arslan'ın üzerine yürüdüler ve askerinin çoğunu öldürdüler. Kılıç Arslan bozgun halinde az sayıdaki adamıyla geri çekildi. Türkmenler de aynı şekilde geri çekildiler, haçlılar onlara ait pek çok hayvanı ganimet aldılar. İznik önüne geldiler ve burayı bir günde emân ile ele geçirdiler. Sonra sözlerinde durmayarak onlara hainlik ve zalimlik yaptılar. Kadın ve çocukları esir aldılar.

Haçlılar ele geçirecekleri ilk şehri Bizans'a teslim etmek üzere İmparator ile anlaşmışlardı. Ancak İznik'i istilâ ettikleri zaman antlaşma şartlarına uymadılar Bizans İmparatoru esirlerden büyük bir kitleyi satın aldı ve onları İstanbul'a gönderdi²⁹.

10 Receb 490'da³⁰ (23 Haziran 1097) İznik alındı. Yağıbasan İznik'in

26 Müellif burada Ebu'l-Fidâ'nın *el-Muhtasar fî târihi'l-beşer* adlı eserini kastedmektedir. Bk. Üzerinde çalıştığımız kısmın kaynakları.

27 Haçlıların Anadolu'ya geçmesinden sonraki olaylar hakkında geniş bilgi için bk. Reinhold Röhriert, *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Innsbruck 1901, s. 59-107; R.Grousset, *Histoire des Croisades et du Royaume Franc de Jérusalem*, Paris 1935, I, 27-91; Kenneth M. Setton, *A History of the Crusades*, London 1969, I, 280-307; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I, 100-164.

28 21 Ekim 1096'da Dragon vadisinde keşiş Pierre l'Hermite'in ordusuna karşı kazanılan bu savaş hakkında geniş bilgi için bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 102.

29 Burada anlatılan bilgiler maalesef karışıktır. İznik'in haçlılar tarafından zaptı hakkında bilgi için bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 136-139.

30 Runciman (a.g.e., I, 138) ve Merçül, (*Müslüman-Türk Devletleri*, s. 115) İznik'in 19 Haziran 1097'de Bizanslılar'ın eline geçtiğini kaydederlerken, Turan (*Türkiye*, s.101) yanlış olarak 26 Haziran 1097 tarihini verir.

haçlıların eline geçtiğini haber alınca etraftan imdat isteyerek asker (28 b) topladı ve şehrin etrafına yerleşti³¹. Kendisi de Antakya'ya girdi. Antakya'daki bütün işleri düzene koydu. Antakya'daki Hristiyanları şehirden dışarı çıkardı.

490 Şevval ayında (Eylül-Ekim 1097) haçlılar, Bagras'ı³² işgal ettiler, sonra da Bagras civarına yayıldılar. Haçlılar Antakya'yı muhasara ettiler. Etrafa 3000 kadar atlı gönderdiler ve oralarda her türlü yağma ve katliamlarda bulundular. Haçlılar, Antakya şehrinin karşısına indiler. Antakya askerinin kendi üzerlerine düzenledikleri baskınlar yüzünden kendileri ile Antakya arasında bir hendek kazdılar. 1 Receb 491³³ (4 Haziran 1098) Perşembe gecesi haçlılar kale civarındaki dağlarda ve şehir dışında yaşayan bir grup cani ile birlikte şehre saldırdılar. Bu dağlı caniler haçlılardan aldıkları mallar karşılığında onların Antakya şehrinin dağ tarafındaki burçlarından birini ele geçirmelerini sağladılar. Böylece haçlılar ele geçirdikleri bu burçdan³⁴ şafak vakti naralar atarak şehre girdiler. Yağıbasan yenildi ve ne olduğunu anlayamadan bir grup askerle şehirden dışarı çıktı. Ermenâz'a³⁵ geldiğinde Antakya'da bıraktığı ailesini, çocuğunu, onlara Müslümanların başlarına gelen belayı hatırladı. Üzüntüsünün şiddetinden hayvan üzerinde durmaya tâkati kalmadı, sonra bu üzüntüden dolayı ölü olarak yere düştü.³⁶

Haçlılar Antakya halkından pek çok insan öldürdüler ve onlardan büyük bir topluluğu esir aldılar.

31 Yağıbasan herhalde İznik'in haçlıların eline geçmesinden değil, daha ziyade Antakya üzerine yürüttükleri haberini aldığı zaman endişeye kapılmış olmalıdır. Yağıbasan'ın Antakya'yı haçlılara karşı savunmak için aldığı tedbirler hakkında bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 164 vd.; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 183 vd.

32 Antakya ile Beylân arasında önemli bir kale. Geniş bilgi için bk. Yâkut, a.g.e., I, 693; Şemseddin Sâmî, *Kâmus*, II, 1330; René Dussaud, *Topographie Historique De La Syrie Antiqua Et Médiévale*, Paris 1927, s. 162, 169, 430, 433-436, 438; Cl. Cahen, "Baghras", *Et*² (İng.), I, 909-910; Yusuf Halaçoğlu, "Bağrâs", *DİA*, IV, 450-451.

33 Haçlılar Antakya'yı 3 Haziran 1098'de zaptettiler (Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 180).

34 Bu burç "iki kız kardeş" kalesi idi. Bu kulenin kumandanı ise, bir ermeni dönmesi olan Fîrûz idi. Bohemund bu adamın ihaneti sayesinde Antakya'ya girmeyi başarmıştır. Bk. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 177-180.

35 Haleb'e beş fersah uzaklıkta bulunan bir yer (Yâkut, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 217).

36 Diğer bir rivayete göre de Yağıbasan, Ermenâz'a yaklaştığı sırada atından yere düşerek ağır bir şekilde yaralanmış, at sırtında gidemeyecek bir duruma gelerek hâdimleri tarafından terk edilince yörede odun kesen bir ermeni tarafından başı kesilmek suretiyle öldürülmüştür. Bk. İbnü'l-Kalânîsî, *Zeylül târihi Dimaşk*, s.135; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 275; İbnü'l-Adîm, *Zübbe*, II, 135. Krş. Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 180; Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 185.

Musul ve el-Cezire³⁷ hâkimi Emir Kürboğa³⁸,Fırat'ı geçerek Mercidâbık'ın³⁹ kuzeyine ulaştı. Orada Dımaşk meliki Dukak⁴⁰,Sokman b. Artuk⁴¹ ve Cenâhü'd-Devle Hasan⁴² ile buluştu. Onlar Antakya halkının yardımına giderken⁴³ haçlıların Antakya'yı işgal ettikleri haberi kendilerine ulaştı. Bu habere çok üzüldüler,sonra hep birlikte kesin olarak Antakya üzerine yürümeye karar verdiler ve Antakya'ya geldiler. Haçlıları mağlup ederek şehre kadar ulaştılar. Haçlılar bozgun halinde şehre döndüler. Haçlılar Antakya'yı ele geçirdikten 26 gün⁴⁴ sonra Müslümanlar orayı muhasara ettiler. Şehir ele geçirilmek üzere iken haçlılar dağa çıktılar. Müslümanlar'ın tarafını ateşe verdiler. Müslümanlar,tam haçlıların karşısında mevzilenmişlerdi. Haçlı süvarileri Müslümanların arkasından Kürboğa'nın askerlerini ele geçirdiler ve Türkmenler'in mallarını yağmalayıp onları esir ettiler. Haçlılar bu durum üzerine fırsatı ganimet bilerek Müslümanların üzerine hücum ettiler ve onlarla şiddetli bir şekilde savaştılar. Kürboğa'nın ordusu yenildi,fakat Kürboğa savaşa devam etti. Öğleden sonraya kadar dayandı ancak sonra yenildi ve geri çekildi.

- 37 İslâm coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen ad. Cezî-retü Asûr,İklimü Asûr da denilen bu bölge Dicle'nin doğusunda kalan Meyyâfirîkîn (Silvan),Erzen,Siirt,Zap havzası ve Fırat'ın batısındaki Adıyaman bölgesini de içine alır (Ramazan Şeşen, "Cezire",*DİA*,VII,509-511).
- 38 Selçuklu kumandanı ve Musul emiri olup,1102'de vefat etmiştir. Bk.İbrahim Kafesoğlu, "Kür-Boğa", *İA*, VI, 1084-1086.
- 39 Halep'in kuzeyinde bir mevki (Ernst Honigmann, "Merc Dâbık",*İA*, VII,751-752).
- 40 Suriye Selçuklu Meliki Tâcüddevle Tutuş'un oğlu olup,babasının ölümünden sonra, Dımaşk'a hâkim olarak burada Dımaşk Selçuklu Melikliği'ni kurdu. Uzun süre kardeşi Halep Selçuklu Meliki Rıdvan ile mücadele etti. 12 Ramazan 497 (8 Haziran 1104) tarihinde vefat etti. Bk. Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 243-260.
- 41 Meşhur Selçuklu kumandanı Artuk Bey'in oğlu olup, Selçuklular'a tâbi Hısn-ı Keyfî (Hasankeyf) Artuklu Beyliği'nin kurucusudur. Safer 498 (Ekim-Kasım 1104) yılında vefat etmiştir. Bk. Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1993, s. 139 vd.; Ali Sevim, "Sökmen", *İA*, X, 763-766.
- 42 Cenâhî bu ismi sevhen Cenâhü'ddevle Hasan yazmış doğrusu Cenâhü'ddevle Hüseyin'dir. Bk. İbnü'l-Kalânisî, *a.g.e.*, s. 133; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 246; İbnü'l-Adîm, *Zühde*, II, 120,123; *a.m.f.*, *Buğye*, s. 138. Cenâhü'ddevle Hüseyin,Fahrü'l-Mülûk Rıdvan b. Tutuş'un atabeyi iken onun Halep Selçuklu Melikliği'ni kurması üzerine vezirlik makamına getirilmiş,daha sonra Rıdvan'ın annesi ile evlenmiştir. Bir süre vezirlik yaptıktan sonra Melik Rıdvan ile anlaşmazlığa düşerek Hırmus'ta iktidat etmeye başlamış 22 Receb 496 (1 Mayıs 1103) tarihinde Bâtıniler tarafından öldürülmüştür. Bk. Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 155, 162-163, 165, 167,169-171,173-174,183-184, 188, 192-194.
- 43 Kürboğa, Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk'un emriyle Antakya'nın düşmesinden çok önce harekete geçmiş, kendisine her taraftan ilihak eden kuvvetlerle büyük bir kudret kazanmış olan ordusuyla doğrudan doğruya kuşatma altında bulunan Antakya üzerine yürüyeceği yerde, 10 Mart 1098'de haçlı reislerinden Baudouin de Boulogne tarafından ele geçirilmiş Urfa'ya doğru hareket etti ve şehri üç hafta (4-25 Mayıs 1098 tarihleri arasında) kuşatmasına rağmen bir netice elde edemedi. Onun Urfa önünde harcadığı bu zaman, bütün haçlı seferlerinin fikibünde etkili olmuştur. Bk. Demirkent,*Urfa*, I, 41-44.
- 44 Kürboğa komutasındaki Büyük Selçuklu ordusu 5 Haziran 1098 günü Antakya önlerine gelmiş bir kaç gün sonra da (tahminen 7 Haziran 1098) haçlıları kuşatmaya başlamıştır. Müellifin "26 gün sonra" (30 Haziran 1098) kaydı Kürboğa'nın haçlılar karşısında mağlubiyete uğradığı tarih olan 28 Haziran 1098'e daha yakın bir tarihtir. (Runciman, *Haçlı Seferleri*, I, 182).

Haçlılar kaçanları takip ederek onlardan bazılarını öldürüp,bazılarını esir aldılar. Müslümanlardan pek çok kişiyi öldürdüler, çok miktarda savaş araç ve gereçleri ve malı ganimet olarak aldılar. Ancak hüküm Allah'ındır.

İçkale haçlılara karşı mukavemete devam ediyordu. Kafirler karşısında Müslümanların yenildiğini gördükleri zaman 491 yılı Şaban ayında (Temmuz-Ağustos 1098) onlar da teslim oldular.

Haçlılar sonra Urfa⁴⁵, Ma'arra ve Kudüs'ü [15 Temmuz 1099] zapt ettiler. Bütün sahil boyunu da ele geçirdiler. Camileri ve mescidleri yıktılar. Ele geçirdikleri kişileri öldürdüler. Haçlı korkusu Amid, Suriye ve Mısır'a ulaştı. Allah Müslümanları,Selçuklu Sultanı Muhammed [Tapar] ve ondan sonra da Nureddin Mahmud b. Zengî⁴⁶, Salahaddin ve Mısır Memlûk gazileri ile desteklemiş olmasaydı neredeyse İslâm'ın kökü kazınacaktı.

496 (1102/1103) yılında Kılıç Arslan ile İbn Dânişmend⁴⁷ ihtilafa düştüler⁴⁸ ve karşı karşıya geldiler. Kılıç Arslan,İbn Dânişmend'i mağlup ederek Malatya'yı bir müddet kuşattı.

(29 a) 497 (1104) yılında haçlı hükümdarlarından biri 50.000 askerle İstanbul Boğazı'ndan geçti. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan Anadolu'daki Müslüman hükümdarları topladı. Muhammed İbn Dânişmend de ordusuyla ona katıldı. Sultan Kılıç Arslan askeriyle pusuda kaldı. İbn Dânişmend ise haçlı ordusu ile karşılaştı. Aralarında kısa süren bir savaştan sonra İbn Dânişmend geri çekildi.Bundan sonra haçlıların hırsı iyice arttı ve İbn Dânişmend'i takip etmeye başladılar. Bunun üzerine Kılıç Arslan askeriyle haçlıların geri kalan kısmına saldırdı. Onları kılıçtan geçirdi ve mağlubiyete uğrattı. Haçlılar ve İbn Dânişmend geri döndüklerinden haçlı ordusunun savaşıcağ gücünün kalmamış

45 Urfa Antakya'dan önce haçlıların eline geçmiş (10 Mart 1098) ve ilk haçlı devleti burada kurulmuştur. Bk. Demirkent, *Urfa*, I, 38 vd.

46 Meşhur Büyük Selçuklu kumandanı ve Halep vâlisi Aksungur'un torunu ve Zengiler Atabegliği'nin kurucusu olan İmâdeddin Zengî'nin oğludur. Şevvâl 511'de (Şubat 1118) dünyaya gelen Nuroddin Mahmud Halep ve Dımaşk atabeyi olarak hüküm sürmüştü ve 11 Şevvâl 569'da (15 Mayıs 1174) Dımaşk'da vefat etmiştir. Bk. Nûkita Elisséeff, *Nûr ad-Dîn,un Grand Prince Musulman de Syrie au Temps des Croisades*, Damas 1967, I-III; Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 220-221; K.V.Zettersteem, "Nuroddin", *İA*, IX, 358-361.

47 Burada zikri geçen İbn Dânişmend büyük bir ihtimalle Gülmüştegin Gazi'dir (Abdülkerim Özyayın, "Dânişmendîler", VIII, 470).

48 Antakya Prinkepsi Bohemund ile kuzeni Richard de Salerno'nun Danışmendli hükümdarı Gülmüştegin Gazi tarafından esir alınması ve daha sonra fidyeye karşılığı Bohemund'un serbest bırakılması haçlılara karşı birlikte savaşan Gülmüştegin ile Kılıç Arslan'ı birbirine düşürmüştür. Geniş bilgi için bk. Turan, *Türkiye*, s. 136-146; Özyayın, *a.g.m.*, VIII, 470.

ve çoğunun öldürülmüş olduğunu gördüler, bozgun halinde geri çekildiler. Türk kuvvetleri onları takip ederek çoğunu öldürdü.

Haçlılardan kurtulabilen kimseler İstanbul tarafına geri döndüler. Bizanslılar haçlılardan pek çok şeyi ele geçirdiler. Kılıç Arslan ülkesine döndü. Dânişmend oğlu Muhammed de Malatya'ya döndü ve orayı emân ile Rumların elinden aldı.

499 (1105/1106) yılında büyük bir haçlı reisi 300.000 askerle İslam ülkelerini ele geçirmek için İstanbul Boğazı'nı geçti. Bizans İmparatoru, Kılıç Arslan'a haber göndererek, durumu bildirdi. Ayrıca imparator, Kılıç Arslan'a haçlılarla kesinlikle savaşa girmeyip, su kaynaklarını kapatmasını ve ekinleri yakmasını tavsiye etti. Kılıç Arslan da imparatorun tavsiyesine uydu. Haçlıların reisi ve beraberindeki şeytan ordusu, İslam ülkelerine ulaştıklarında, suları azaldı ve yiyecekleri tükendi. Haçlı askerleri büyük sıkıntılarla karşılaştılar. Kılıç Arslan, Türkmenler'den gücünün yettiği kadar asker topladı. O, haçlıları yakından takip ediyordu. Açlık ve susuzluk şiddetini arttırdığında, haçlılar gerçekten güçsüz düştüler. Ne zaman yiyecek için adam gönderseler, Müslümanlar onları yakalayıp öldürdüler.

Haçlıların sıkıntıları artınca liderleri yaklaşık yirmi kişilik bir grupla beraber çıktı. Hileyle avını yakalamak ister gibiydi. Nihayet güçsüz ve perişan bir vaziyette Antakya hâkiminin yanına ulaştı. Türkmenler bu olayı haber aldıklarında kâfirlere hücum ettiler ve onları kılıçtan geçirdiler. Onların yanlarında bulunan herşeyi ganimet aldılar. Allah'a hamd - ü senâ olsun. Rivayete göre adı geçen bu haçlı reisinin boğazı geçtiğinde yanında savaş aletleri ve eşyaların dışında 700 yük mal vardı⁴⁹.

500 (1106/1007) yılında Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed [Tapar] Haleb Nâibi Aksungur el-Borsukî'nin⁵⁰ memlûkü olan Çavlı Saka'ya⁵¹ [Sakavu] Çökürmüş'ün⁵² elinde bulunan Musul ve buraya bağlı yerleri ikta' etti. Bunun üzerine Çavlı, Musul'a yürüyerek Çökürmüş ile savaştı ve onu esir etti.

49 Burada uzun uzun anlatılan olay 1101 yılı haçlı seferlerine aittir. Ancak verilen bilgilerden hemen hemen hiçbir şey anlamak mümkün değildir. Bu konuda geniş bilgi için bk. İsmail Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", Prof. Dr. Fikret İslan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul 1995, s. 17-56.

50 Ebû Saîd Seyfîddîn Kasımîddevle Aksungur el-Porsukî, Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar ve onun oğlu Sultan Mahmûd'un meşhur emiridir. Sultan Tuğrul Bey'in emirlerinden Porsuk'un memlûkü olduğu için efendisine nisbete "el-Porsukî" diye anılan Aksungur, Câmî-i Atîk'te Cuma namazında iken 520 (1126) yılında, Bâtınîler tarafından öldürülmüştür (Coşkun Alp'tekin, Aksungur el-Porsukî, *DA*, II, 297).

51 Büyük Selçuklu kumandanı (Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi*, Ankara 1990, s. 51-53).

52 Büyük Selçuklu hükümdarı Muhammed Tapar'ın emirlerinden biri (Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar*, s. 51, 53).

Çökürmüş hasta idi. Çavlı onu bir sedye içinde Musul etrafında dolaştırarak, halka şehri teslim etmelerini emretti. Fakat şehir halkı bu emri kabul etmedi. Bu sırada Çökürmüş vefât etti. Çökürmüş, geniş bir sahada hâkimiyet tesis etmişti. Adamları onun yerine oğlu Zengi b. Çökürmüş'ü geçirdiler. Sonra Musul halkı Sultan Kılıç Arslan'a bir mektup yazarak onu Musul'a davet ettiler. Bunun üzerine Sultan Kılıç Arslan, Musul'u ele geçirmek üzere yola çıktı. Nusaybin'e vardığında, Çavlı korkusundan Musul'u terkederek Rahbe'ye⁵³ gitti. Kılıç Arslan da Musul'a ulaştı ve orayı 25 Receb 500'de (22 Mart 1107) teslim aldı. Sonra Musul'da yerine, o sırada 11 yaşında olan oğlu Ebû Saîd Mes'ûd b. Kılıç Arslan'ı bıraktı. Kılıç Arslan, bir emirini de oğlunun işlerini yürütmekle görevlendirdi. Bundan sonra Sultan Kılıç Arslan, Rahbe'yi Çavlı'nın elinden kurtarmak için harekete geçti. Çavlı'nın çok sayıda askeri vardı. Haleb hâkimi Rıdvan da⁵⁴ diğerleri ile birlikte ona katılmıştır. Kılıç Arslan biraz yol aldığı anda, Rahbe'nin Çavlı tarafından alındığını öğrendi ve Çavlı ile savaşmaktan çekinerek günlerce bulunduğu yerde kaldı. Çavlı, sultanın kendisine doğru geldiğini işitince Kılıç Arslan'ı karşılamak için Rahbe'den çıkarak ona daha yakın bir yere indi. O, Kılıç Arslan'ın kendisiyle savaşmak istemediğini anlayınca, Musul tarafına yöneldi. Bu durumda Kılıç Arslan onunla savaşmak zorunda kaldı. Çavlı ile Kılıç Arslan arasındaki bu savaş 500 yılının Şevvâl ayında⁵⁵ (Mayıs-Haziran 1107) meydana geldi. Kılıç Arslan mağlup oldu ve ordusu geri döndü. Kılıç Arslan, Habur nehrine düştü ve boğuldu. İki gün sonra ölü olarak bulundu. Cesedi Meyyâfârikîn'e⁵⁶ götürülerek orada defnedildi.

Çavlı Musul'a yürüyerek, burayı emân ile teslim aldı. Kılıç Arslan'ın oğlunu yakalayıp, Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed [Tapar]'ın yanına gönderdi. Sultan'ın yanından ayrılmasına karar verilmeye kadar orada kaldı.

53 Fırat nehrinin sağ sahilinde bulunan bir şehir (Ernst Honigmann, "Rahbe", *JA*, IX, 601-604).

54 Fahrü'l-mülûk Rıdvan (1095-1113), Suriye Selçuklu Sultanı Tâcîddevle Tutuş'un oğlu ve Haleb Selçuklu Melikliği'nin kurucusu olup, 28 Cuma delhür 507 (10 Aralık 1113) tarihinde vefât etmiştir. Geniş bilgi için bk. Sevim, *Suriye ve Filistin*, s. 161-221.

55 İbnü'l-Kalânîsi (*Zeylül târîhi Dimaşk*, s. 157) 9 Şevvâl 500; İbnü'l-Eatr (*el-Kâmil*, X, 429) 20 Zilkâde 500 tarihini kaydeder. Osman Turan, İbnü'l-Kalânîsi'nin hadisesinin Perşembe günü vuku bulduğunu söylediğini ancak 9 Şevvâl'in Pazar gününe rastladığını ve muhtemelen bunun Perşembe gününe müsadef olan 19 Şevvâl olduğunu, on rakamının müstensih tarafından sehven yazılmaması olabileceğini kaydeder (*Türkiye*, s. 109 n.72). Krş. Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri*, s. 118; Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar*, s. 62.

56 Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda bir şehir olup, bugün Silvan adını taşımaktadır (Besim Darkot-V.Minorsky, "Meyyâfârikîn" *JA*, VIII, 195-201).

Sonra 503 (1109/1110) yılında Babasının memleketi olan Anadolu'ya döndü ve oraya hâkim oldu. O, Sultan Mes'ûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman'dır. Sultan Mes'ûd adalet ile hareket etti. İnsaflı, iyi halli ve cömert biri idi. Âlim ve salih kişilerin ileri gelenlerini himaye ederek, onları yakınları arasına aldı ve memuriyetlere tayin etti. Ulemâ ve sulehâ için ribat⁵⁷ ve hankâhlar yaptırdı. Mescidleri, camileri, köprüleri tamir ettirdi. Allah yoluna sülûk edip kâfirlerle cihâd etti. Birçok fetihler yaptı. Bir rivayete göre Babasının Musul'da bıraktığı ve orada yakalanan daha sonra da Anadolu'ya gelerek Sultan olan şahsın Melikşah b. Kılıç Arslan olduğu ve bu Mes'ûd'un ondan sonra tahta geçtiği söylenir.⁵⁸ Doğrusunu Allah bilir.

537 (1142/1143) yılında Malatya ve uc bölgeleri hâkimi Muhammed b. Dânişmend vefât etti. Sultan Mes'ûd da harekete geçerek onun bazı şehirlerini ele geçirdi. Sonra Sultan Ebû Saîd Mes'ûd b. Kılıç Arslan Amasya yakınlarında, güzel bir şehir kurulmasını emretti. Böylece orada mescid ve cami ile fakirler, ihtiyaç sahipleri ve yolcular için evler yapıldı, sular getirildi. O, bu şehre Simere⁵⁹ adını verdi. Simere bugün harabe halindedir. Oranın yakınında Kedekara isimli bir kasaba kaldı.

Anadolu Selçuklu Sultanı Ebû Saîd Mes'ûd b. Kılıç Arslan 551⁶⁰ (1156) yılında vefât etti. [Amasya yakınlarında] yaptırdığı Simere şehrine

57 İslâm ülkesi hudutlarının tehlikeli noktalarındaki müstahkem mevkiiler, orduların toplanma yerleridir. Çevresindeki halk için de tehlike halinde bir sığınma yeridir. X. Asrın sonlarında ve XI. asrın başlarında ribat' hemen tamamıyla hankâh karşılığı olarak kullanılmıştır. Selçuklularda daha ziyade kervansaray görevi görmüşlerdir. Bk. Georges Marçais-Oktay Aslanapa, "Ribat" *IA*, IX, 734-738.

58 I. Kılıç Arslan'ın Çavlı ile yaptığı savaşta ölmesi (1107) sonucu oğullarından Tuğrul Arslan, Malatya'da hükümdarlığını ilân etmiştir. Daha sonra da onun bir diğer oğlu Şahinşah (1110-1116)-ki bazı kaynaklarda Melikşah olarak zikredilir-bir rivayete göre serbest bırakılarak diğer bir rivayete göre de kaçarak Anadolu'ya gelip Konya'da hükümdar olmuştur. Bu sırada muhtemelen Malatya'da hapiste bulunan I. Mes'ûd (1116-1155) ise Dânişmendliler'in yardımıyla kurtularak, kardeşi Şahinşah'ı bertaraf ettikten sonra Anadolu Selçuklu tahtına oturabilmiştir (Anna Komnena, *The Alexiad*, s. 405; Süryani Mikhail, *Vekayinâme*, (trc. Hrnt D. Andreasyan), *Süryani Patrik Mihail'in Vekayinâmesi 1042 - 1195*, (T.T.K.'da bulunan ve henüz basılmamış nüsha), s. 54-55; İbnü'l-Kalânisi, *Zeylû Tarihi Dimaşk*, s. 158; Ebu'l-Ferec, a.g.e., II, 349-350. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 153-158; Muharrem Kesik, *Sultan I. Mesud Devri Türkiye Selçukluları Tarihi 1116 - 1155*, İstanbul 1999, basılmamış doktora tezi, s. 26 - 28).

59 Bu gün Anadolu'da ve özellikle Amasya'da Simre adıyla bilinen bir çok yerin mevcudiyeti bu şehrin yerinin ve isminin tam olarak tesbitini güçleştiriyor. Şehrin ismi ve yeri hususunda çeşitli görüşler mevcuttur: Kaynaklardaki farklı imlâlardan dolayı Simre, Simere, Simura, Sımra, Simmere ve Saymere şeklinde okunmuştur. Hüseyin Hüsameddin Yeşilirmak'ın günümüzde bulunan ve "Amasya Simresi" olarak adlandırılan yeri; Osman Turan ise Vezirköprü ilçesi olabileceğini kaydediyor. Geniş bilgi için bk. Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul 1330-1332, I, 412; Turan, *Türkiye*, s. 195; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği* (çev. O.Ş. Gökyay), Ankara 1986, s. 33; Kesik, *Sultan I. Mesud*, s. 107 - 108.

60 Sultan I. Mesud 550 (1155) yılında vefât etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Kesik, *Sultan I. Mesud*, s. 91.

defnedildi. [Mezarının] üzerine bir kümbet yapıldı. Sultan Mes'ûd, türbesinde kendisine Kur'ân okuyacak kimseler için gelirler ve vazifeler tayin etmişti. Bu durum günümüzde de devam etmektedir.

Mes'ûd'dan sonra oğlu İzzeddin Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan [II. Kılıç Arslan], sultan olarak tahta oturdu. Adaletle hükmetti. Çok güzel ahlâklı bir hükümdar idi. İzzeddin Kılıç Arslan Anadolu Selçuklu tahtına oturmak için Abbâsi Halifesi Nâsır Lidinillah'tan izin istedi. Halife de ona izin verdi. Halife Nâsır Lidinillah, İzzeddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçûka Hâtun ile evlendi. Selçûka Hâtun daha önce Hısn-ı Keyfâ⁶¹ hâkimi Muhammed b. Kara Arslan'ın⁶² hanımı idi. Muhammed b. Kara Arslan Hısn-ı Keyfâ'da vefât edince, o da Halife Nâsır Lidinillah ile evlendi.

560 (1164/1165) yılında Konya ve çevresindeki diğer şehirlerin hâkimi olan Kılıç Arslan b. Mes'ûd ile Malatya ve civarının hâkimi Yağbasan b. Dânişmend⁶³ arasında şiddetli savaşlar meydana geldi. Yağbasan orada Kılıç Arslan'a karşı zafer kazandı. Ancak tam bu sırada vefât etti. Yağbasan'dan sonra kardeşinin oğlu İbrahim b. Muhammed b. Dânişmend Malatya'ya hâkim oldu. Zünnûn b. Muhammed b. Dânişmend Kayseri'yi işgal etti. Kılıç Arslan'ın kardeşi Şahinşah b. Mes'ûd da Ankara'ya hâkim oldu. Daha sonra bu konuda bir antlaşma yaptılar.

(29 b) 567 (1171/1172) yılında Sultan Kılıç Arslan b. Mes'ûd, Dânişmendoğullarının ülkesine hücum etti. Dânişmendliler'in bazı topraklarını işgal etti. İbn Dânişmend⁶⁴ Dimaşk hâkimi Nureddin Mahmud eş Şehîd'den yardım istedi. Nureddin Mahmud da [harekete geçerek] Kılıç Arslan'ın elinde bulunan bazı yerleri işgal etti. Kılıç Arslan b. Mes'ûd, Nureddin Mahmud'dan bu seferden vaz geçmesini istedi ve barış talebinde bulundu. Nureddin Mahmud ancak Kılıç Arslan'ın Malatya'yı İbn Dânişmend'e vermesi şartıyla barış yaptı.

61 Dicle nehrinin sağ kenarında, Diyarbakır ile Cizre arasında, eski ve bilhassa ortaçağın mühim şehri olup, bugün yerinde Mardin vilâyetinin Gercüş kazasına bağlı bir nahiyenin merkezi olup, Hasankeyf adlı bir köy bulunmaktadır (Besim Darkot, "Hısn Keyfa" *IA*, V, 452-454).

62 Muhammed b. Kara Arslan (562/1167-581/1185), Artukluların Hısn-ı Keyfâ koluna mensup olan Fahreddin Kara Arslan'ın oğlu olup, 562 de (1167) babasının vefâtı üzerine onun yerine geçti. 581'de (1185) vefât etti. Bk. Ernst Honigmann, "Nureddin Muhammed", *IA*, IX, 361-362; Coşkun Alptekin, "Artuklular", *DIA*, III, 415.

63 Dânişmendli hükümdarı Melik Muhammed'in ölümü ile ortaya çıkan taht kavgalarına karşılık Sivas şehrine hâkim olup, burada hüküm sürmüş bir Dânişmendli melikidir. Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan ile uzun süre mücadele etmiş ve 4 Ağustos 1164 günü vefât etmiştir (Özaydın, "Dânişmendliler", VIII, 471-472).

64 Burada müellifin, İbn Dânişmend olarak kaydettiği kişi Zünnûn b. Muhammed'dir (Özaydın, a.g.m., VIII, 469-473).

Bunun üzerine Kılıç Arslan Sivas'ı Dânişmendliler'e verdi. 569 (1174) yılında Nureddin Mahmud vefât edince, tekrar Dânişmendliler üzerine hücum ederek Sivas ve Kayseri'yi aldı ve İbn Dânişmend'i⁶⁵ oralardan uzaklaştırdı.

584 (1188/1189) yılında halife Nâsır Lidinillah'ın hanımı Selçûka Hâtun b. Kılıç Arslan vefât etti. Halife hanımının vefâtından dolayı büyük üzüntü duydu ve Remle'de Selçûka Hâtun'un kabri üzerine bir türbe ile bu türbe yakınında meşhur bir ribât yaptırdı.

Sultan Kılıç Arslan b. Mes'ûd hayatta iken ülkesini çocukları⁶⁶ arasında paylaştırdı. Oğullarından Rükneddin Süleyman'a Tokat'ı, Gıyâseddin Keyhüsrev'e Konya'yı, Muhyiddin'e Ankara'yı, Muizzeddin Kayserşâh'a Malatya'yı, Muğiseddin'e Elbistan'ı, Nureddin Mahmud'a⁶⁷ Kayseri'yi, Kutbeddin'e Sivas ve Aksaray'ı, Nâsireddin Berkayaruk'a Niksar'ı, Sencersâh'a Amasya'yı verdi. Bunlar, büyük ve merkezî şehirlerdir. Bunlardan herbirine onlarla aynı büyüklükte olmayan küçük şehirler de ilave edilmiştir.

Sultan Kılıç Arslan,daha sonra bütün ülke topraklarını büyük oğlu Kutbeddin'in emrinde toplamak istedi. Sonra da Mısır ve Suriye hükümdarı Salahaddin b. Eyyûb'un desteğini sağlamak için onun kızını oğlu Kutbeddin'e istedi. Diğer oğulları bundan haberdar olunca, böyle bir durumu kabul etmediler ve ona karşı ayaklandılar. Kılıç Arslan onlara hükmedemez hale geldi. Fakat Sultan Kılıç Arslan yine de çocuklarını tek tek ziyaret ediyor ve onların yanında bir süre ikâmet ediyordu. Keyhüsrev'in ziyaretine gitti. Oğlu onu karşılamaya çıktı, babasının huzurunda yer öperek,Konya'yı ona teslim etti. Sultan Kılıç Arslan da Konya'nın kendisine teslim edilmesine pek fazla rağbet göstermeyip,Keyhüsrev'e "Ben mel'un oğlum Kayseri hâkimi Mahmud'un üzerine yürümek istiyorum. Kayseri'yi ondan almak için sen de benimle gel" dedi. Mahmud babasını küçük düşürmüş ve onu bir süre hacir altına almıştı.

Keyhüsrev,hazırlıklarını yaparak babası Kılıç Arslan ile beraber Kayseri'ye yürüdü ve şehri kuşattı. Bu sırada Kılıç Arslan hastalandı ve orada

65 Burada İbn Dânişmend olarak zikri geçen kişi Zünnün b. Muhammed'dir (Özaydın,a.g.m., VIII, 469-473).

66 II. Kılıç Arslan'ın oğullarının sayısı hakkında kaynaklarda değişik rakamlar verilmiştir. Ebu'l-Ferec (*Abû'l-Farac Tarihi*,II,463) 12;Aksaraylı (*Müsâmeretü'l-ahbâr*,s.29) 15;Ahmed b. Mahmûd (*Selçuk-Nâme*, (Haz. Erdoğan Merçil), İstanbul 1977, II, 148) 10 oğlu olduğunu kaydeder. Turan ise (*Türkiye*,s.217) 11 oğlu olduğunu kabul eder. II. Kılıç Arslan'ın 11 oğlunun isimleri ve meliki oldukları bölgeler için bk. Turan, *Türkiye*, s. 217.

67 İbnü'l Esîr (*el-Kâmil*, XII, 88) ve Ahmed b. Mahmûd (*Selçuk-Nâme*, II, 148) "Nüreddin Mahmûd"; İbn Bîbî (*el-Evâmirü'l-'Alâyye fî'l-umûri'l-'Alâyye*, (Haz. Adnan S. Erzi), Ankara 1956, s.22) "Nüreddin Sultanşâh" ismini kaydeder. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 217; Abdülhaluk Çay, *II.Kılıç Arslan*, Ankara 1987, s. 104.

vefât etti. Keyhüsrev de Konya'ya geri dönerek babasını burada defnetti. Böylece her bir kardeş,buldukları yerlerde hükümdar olarak kaldılar. Kılıç Arslan'ın vefâtı 15 Şaban 588 (26 Ağustos 1192) gününe rastladı.

Konya ve oraya bağlı yerler, Aksaray, Kayseri, Ankara, Sivas, Malatya,Tokat,Amasya,Niksar,Maraş,Elbistan,Behisni ve diğer bazı şehirler Kılıç Arslan'ın hâkimiyeti altında idi. Kılıç Arslan,29 yıl⁶⁸ hükümdarlık yaptı. Allah rahmet etsin. Güzel siyaset sahibi,çok heybetli ve çok akıllı biri olup,Bizans İmparatorluğu ile bir çok savaşı oldu. Aksaray şehrini kurarak,kendi devrinde insanların buraya yerleşmesini sağladı. *el-Kâmil*'de de böyle denilmiştir.

Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğullarından Sivas ve Aksaray hâkimi Kutbeddin,hâkimiyeti altındaki şehirlerin birinden diğerine giderken yolu üzerinde olmadığı halde kasten yolunu değiştirerek,Kayseri'deki kardeşi Nureddin Mahmud'un yanına uğrar oldu. Böylece kardeşi Nureddin Mahmud'u çok seviyormuş gibi görünüyor ama içinden onun için bir hainlik düşünüyordu. Mahmud da Kutbeddin'in ziyaretine gider ve onunla görüşürdü. Bir keresinde âdeti üzere kardeşi Kutbeddin'i karşılamak için şehir dışına çıktı. Ama tedbirsiz davrandığı için Kutbeddin onu öldürttü ve başını da adamlarına atarak,onlardan Mahmud'un sahip olduğu toprakların teslimini istedi. Mahmud'un adamları Kutbeddin'in bu isteğine karşı çıktılar. Fakat sonra aralarında kararlaştırılan şarta uygun olarak şehri ona teslim ettiler.

Mahmud'un yanında büyük bir emir vardı. Ona daima Kutbeddin'den sakınmasını tavsiye ederdi. Fakat Mahmud onu dinlemedi. Mahmud'un ölümünden sonra da Kutbeddin hastalandı ve öldü. [Kutbeddin'den sonra da] onun kardeşi Tokat hâkimi es-Sultanü'l-Kâhir Rükneddin Süleyman b. Kılıç Arslan orduyu Sivas'a sevketti ve Sivas'a hâkim oldu. Sivas ona komşu idi. Rükneddin Kılıç Arslan sonra Sivas'tan Kayseri'ye yürüdü ve orayı ele geçirdi. Bütün kardeşlerinden daha kuvvetli bir duruma geldi. Tokat,Sivas,Kayseri ve Aksaray onun hâkimiyeti altına girmişti. Sonra Rükneddin ile kardeşi Gıyâseddin'in araları bozuldu. Sultan Rükneddin Süleyman Konya'ya yürüdü ve orayı muhasara etti. Gıyâseddin'e emân verdikten sonra Konya'yı da ele

68 Cenâbî Efendi'nin kaydettiği bu 29 yıllık süre, II. Kılıç Arslan'ın ülkesini oğulları arasında taksim ettiği zamana kadar geçen saltanat müddetidir.

geçirdi. Gıyâseddin'e Konya'ya karşılık Elbistan'ı verdi⁶⁹. Gıyâseddin orada bir müddet kaldıktan sonra kardeşi Rükneddin'in kendisine zarar vermesinden korkarak, Haleb hâkimi el-Melikü'z-Zâhir Gazi b. Salahaddin'in (30 a) yanına kaçtı. Fakat onun yanında iyi karşılanmadı ve kabul görmedi. Gıyâseddin de oradan ayrılarak İstanbul'a gitti. Orada Bizans imparatorundan ikram ve iyilik gördü. 601 (1204/1205) yılında saltanatı ele geçirinceye kadar orada kaldı.

597 yılının Ramazan'ında (Haziran-Temmuz 1201) Sultan Rükneddin Süleyman, kardeşi Muizzeddin Kayserşâh'ın hâkim olduğu Malatya'ya yürüdü. Malatya'yı günlerce muhasara etti ve orayı ele geçirdi. Muizzeddin Kayserşâh da Mısır hâkimi el-Melik'l-Âdil'in yanına gitti ve orada kaldı.

Sonra Sultan Rükneddin Süleyman Erzurum'a yürüdü. Orada Saltuk'un oğlu Muhammed hükümdar idi. Saltukoğulları çok eski bir aile olup Erzurum'da uzun bir müddet hüküm sürdüler. Rükneddin Süleyman oraya yürüyüp yaklaştığında, Erzurum hâkimi Muhammed b. Saltuk, Rükneddin'in öngördüğü şartlar üzerine onunla bir antlaşma yapmak amacıyla (Rükneddin'in kendisine bir şey yapmayacağını zannederek) şehirden dışarı çıktı. Fakat Rükneddin Süleyman, Muhammed'i yakalattı ve sonra da onu tutukladı. Erzurum'a hâkim oldu ve orayı kardeşi Tuğrulşâh b. Kılıç Arslan'a teslim etti.

Rükneddin, Ankara'nın dışında kardeşlerinin bütün mülkünü ele geçirdi. Ankara müstahkem bir şehir olduğu için alınması çok zor idi. Ankara Rükneddin'in kardeşi Muhyiddin b. Kılıç Arslan'ın elinde idi. Ancak Rükneddin, Ankara'yı yaz-kış üç sene boyunca muhasara altında tuttu ve 600 (1203/1204) yılında şehri teslim aldı. Kardeşi Muhyiddin ve ailesine emân vererek onlara Ankara'ya karşılık bazı yörelerin idaresini verdi. Fakat Muhyiddin iki çocuğu ile birlikte şehirden çıkınca Rükneddin onlara hainlik yaptı ve hepsini öldürttü. Bu olayın üzerinden beş gün geçmeden Rükneddin de kuluç hastalığına yakalanarak öldü. Allah rahmet etsin. Büyük, güçlü ve hükümdarlığında çok tedbirli, adaleti seven, halkına karşı insafli biri idi. Ancak insanlar onu itikadının bozuk olması ile itham ediyorlardı. Rükneddin'in felsefi düşünceye inandığı söyleniyordu. Felsefi düşünceyi benimseyenler ona sığınırdu. Sultan Rükneddin Süleyman da kendisine sığınan taifeye çok iyilik yapardı. Ancak o, akıllı biri idi. Halkın kendisinden nefret etmemesi için bu inancını gizlerdi. Halife Nâsir Lidinillah ona "es-Sultanü'l-Kâhir" lakabını vermişti.

69 İbnü'l-Esir (a.g.e., XII, 90, 200), Ebu'l-Ferec (*Abû'l-Farac Tarihi*, II, 474), İbn Bîbî (*el-Evâmirü'l-Aldiyye*, s. 32, 36) ve Ananonim *Selçuknâme*, (Feridun Nafiz Uzluk, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi*, Ankara 1952, s. 41, trc., s. 27), bu iki kardeşin mücadelesinden bahsetmelerine rağmen Rükneddin Süleymanşâh'ın Konya'ya karşılık Gıyâseddin Keyhüsrev'e Elbistan'ı verdiğinden bahsetmezler.

Rükneddin Süleyman'ın yaptığı güzel işler hakkındaki rivayetlerden biri de şudur: Rükneddin'in Ayaz adında bir kölesi vardı. Bu köle çok yakışıklı, son derece anlayışlı ve terbiyeli biri idi. Sultan Rükneddin de ona ilgi duyar ve çok severdi. Ayaz bazı günler Sultan ile ava çıkardı. İşte bunlardan birinde Ayaz yorulup, susadığı bir sırada yaşlı bir kadına rastlayıp, ondan elindeki ayrıntı alıp içti ve kadına da hiçbirşey vermedi. Sultan Rükneddin avdan dönünce, yaşlı kadın onun huzuruna çıkarak, Ayaz'dan şikayetçi oldu. [Fakat] Ayaz yaptığı şeyi inkâr ederek, Allah adına yemin edip suçsuz olduğunu söyledi. Sultan Rükneddin [bu cevaptan tatmin olmayarak] doktorlara, Ayaz'a kusturucu madde içirmelerini emretti. Ayaz da böylece içtiği ayrıntı kustu. Rükneddin Süleyman, diğer zalimlere ibret olması için, işlediği suçun cezası olarak Ayaz'ın öldürülmesini emretti.

Rükneddin Süleyman'dan sonra yerine oğlu Kılıç Arslan b. Rükneddin b. Kılıç Arslan [III. Kılıç Arslan] geçti. Kılıç Arslan daha henüz 11 yaşında bir çocuktur. 601 (1204) yılının bir bölümünde hükümdarlıkta kaldı. Hamidoğulları bölgesinde bulunan Ağras onun zamanında fethedildi. Sonra etrafındaki büyük emirlerden bazıları daha önce Rükneddin'in zulmünden korktuğu için Bizans imparatorunun yanına sığınan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a haber gönderip, hükümdar olması için onu ısrarla ülkesine çağırıldı. Bunun üzerine Keyhüsrev memleketine doğru harekete geçti. 601 yılının Cemâziyelâhir'inde (Ocak-Şubat 1205) ülkesine ulaştı. Sonra Konya'ya yöneldi ve burayı muhasara etti. Rükneddin Süleyman'ın oğlu Kılıç Arslan [III. Kılıç Arslan] ve ordusu orada bulunuyordu. Konya'dakiler ordudan bir kıt'a asker çıkardılar. Gıyâseddin Keyhüsrev ile savaştılar ve onu hezimete uğrattılar. Gıyâseddin nereye gideceğini şaşırıp hayret içerisinde kaldı. Konya yakınında küçük bir beldeye (kasabaya) yöneldi. Noksan sıfatlardan münezzehe olan Allah'ın takdiri ki, bu sırada Aksaray halkı kendi valilerinin üzerine saldırıp onu şehirden çıkardılar ve Gıyâseddin'i hükümdar ilân ettiler. Bunu Konya'dakiler duyunca "Biz Gıyâseddin Keyhüsrev'i -başımıza- Sultan yapmaya onlardan daha layıktık. Çünkü geçmişte bizim hükümdarımız idi ve bize adaletle muamele edip, güzel bir hayat yaşatmıştı." diyerek tıpkı Aksaray halkının yaptığı gibi onlar da Gıyâseddin diye bağırıldılar. Sonra kendi idarecilerini şehirden çıkararak, Gıyâseddin Keyhüsrev'i çağırıldılar. Gıyâseddin Keyhüsrev de onların yanına gelerek Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan [I. Gıyâseddin Keyhüsrev] olarak hükümdarlık tahtına oturdu ve Konya şehrine hâkim oldu. Orası ülkenin başkenti idi. Kardeşi Rükneddin Süleyman'ın oğlu Kılıç Arslan'ı ve yanında bulunanları yakalattı. Allah, memleketin tamamının idaresini bir saat içerisinde Sultan Gıyâseddin'e verdi. -Şüphesiz- Bütün noksanlıklardan arınmış olan Allah, bir şeyin olmasını dilediğinde onun sebeplerini de hazırlar. Aşağıdaki şiirde de aynı tema işlenmektedir.

NAZM

Allah,kuluna yardım etmek isterse,

Düşmanlarını ona dost yapar.

Onu bir felaketten kurtarmak isterse,

Ateşin içinden nehirlere akıtır.

Akılların bunu anlamaktan aciz kaldığını görürsün,

O kişi için dikenini çiçeğe çevirdiğini görürsün.

Gıyâseddin Keyhüsrev,sultan olarak tahta yerleşince,Sümeysat⁷⁰ hâkimi Efdâl Ali b. Salahaddin onun yanına geldi. Sultan Gıyâseddin onu Kayseri'de karşıladı. Efdâl Ali onunla birlik oldu ve onun adına hutbe okuttu. Sonra Sümeysat'a geri döndü. Bundan sonra Harput⁷¹ hâkimi Nizâmeddin b. Kara Arslan da aynen Efdâl Ali'nin yaptığı gibi sultanın yanına gelerek onunla müttefik oldu. Bu olaylar Sultan Gıyâseddin'in ününü arttırdı ve durumunun güçlenmesini sağladı.

Bu senenin [601] Şaban ayında (Mart-Nisan 1205) Âmid hâkimi olan Nâsireddin Mahmud b. Muhammed b. Kara Arslan, Harput'u kuşattı. Cezîre bölgesinin ordusu ile birlikte el-Melikü'l-Eşref⁷² de onun yanında yer aldı. Bunlar kuşattıkları şehrin kenar mahallelerini teslim aldılar. Harput hâkimi Nizâmeddin ise Sultan Gıyâseddin'den yardım istedi. Sultan Gıyâseddin, Efdâl b. Salahaddin'in idaresinde 6000 kişiden oluşan büyük bir ordu ile yardım göndererek, Nizâmeddin'in isteğine cevap verdi. Bu ordu Malatya'ya ulaştığında Harput'u kuşatmakta olan Âmid hâkimi Nâsireddin Mahmud ve beraberindekiler,Harput'dan ayrılarak ülkelerine döndüler.

603 (1206/1207) yılında Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev halka emân vererek Antalya şehrine hâkim oldu. Antalya Akdeniz kıyısında bulunan bir rum şehri idi. Sultan Gıyâseddin Antalya'yı bu tarihten (603-1206/1207) bir müddet önce muhasara etmiş ve orayı ele geçirmişti. Fakat şehirdeki rumlar,Kıbrıs Frankları'ndan yardım istediler. Kıbrıs Frankları'nın yardımı oraya ulaşınca,

70 Sümeysat,bugünkü Samsat olup,Adıyaman vilâyetine bağlı bir kaza merkezidir (Işın Demirkent, "Sümeysat",*İA*,XI,232-236).

71 XIX. Yüzyıla kadar Doğu Anadolu'nun başlıca kültür merkezlerinden olan tarihî bir şehirdir. Elazığ şehrinin kurulmasından sonra eski önemini kaybetti (Besim Darkot, "Harput",*İA*, V, 296-299).

72 Eyyûbî hükümdarı [607/1210-617/1220]. Bk. C.E. Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, (çev. E. Merçil - M. İpsirli), İstanbul 1980, s. 76; C.H. Becker, "Eşref",*İA*, IV, 395.

Sultan Gıyâseddin ordusundan bir grup askerini Antalya yakınında bırakarak şehirden ayrıldı. Sultanın bıraktığı bu birlik şehre erzak ulaşmasını engelledi. Bu yüzden,şehirdekilerin işleri güçleşti. Sonunda rumlar,Kıbrıs Frankları'nın şehirden çıkarak müslümanları defetmelerini istediler. Franklar da rumların kendilerini şehirden çıkarmak istediklerini zannettiler. Bu sebepten dolayı aralarında ihtilaf meydana geldi ve birbirleri ile savaştılar. Antalya'daki rumlar, Müslümanlara bir elçi gönderip,şehri onlara teslim etmek istediklerini bildirdiler. Müslümanlar,rumlara ulaştıkları zaman toplandılar ve Kıbrıs Frankları ile savaşmak konusunda Müslümanlarla işbirliği yaptılar. Franklar hezimete uğradı ve Antalya'daki kaleye kapandılar. Bu arada Müslümanlar Sultan Gıyâseddin'e haber göndererek, gelmesini istediler. O,askerlerinden bir grup ile Konya'dan Antalya'ya süratle hareket ederek yola koyuldu. (30 b) Şâban ayının ikinci günü (603- 4 Mart 1207) oraya ulaştı ve şehri teslim aldı. Sonra iç kaleye sığınmış olan Kıbrıs Frankları'nı muhasara etti ve onları da teslim aldı. Kalede bulunan bütün Frankları'ı esir etti. Allah'ı şükürler olsun.

605 (1208/1209) yılında Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev,Maraş'a ulaştı ve Ermeni İbn Leon'un⁷³ ülkesine yöneldi. İbn Leon'un ülkesine girerek onu yakaladı. Yağma hareketlerinde bulundu. Kirkos⁷⁴ kalesi olarak bilinen kaleyi fethetti.

608 (1211/1212) yılında Anadolu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev leşkeri'nin [Laskaris)]⁷⁵ ülkesine yürüdü,onunla savaştı ve onu hezimete uğrattı. Sayılamayacak kadar çok ganimet ele geçirdi. Bu sırada Sultan savaş meydanında dururken,asker de yağma ve düşmanı kovma işiyle meşgul iken,aniden bir Frank gelerek mızrak ile sultana öyle bir vurdu ki,Gıyâseddin Keyhüsrev o darbe ile öldü. Allah ü Teâlâ ona rahmet etsin.

el-Melikü'l-Efdâl b. Salahaddin,Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev hakkında şunları söylemiştir:

73 Burada bahsi geçen Ermeni kralı,İ. Leon'dur. Bk. Osman Turan, "Keyhüsrev I", *İA*, VI, 617. Cenâbî Efendi, Gıyâseddin Keyhüsrev'in Ermeni Kralı İbn Leon'u yakaladığını yazar. Ancak Gıyâseddin Keyhüsrev'in yakaladığı kişi, Pertus (Cenâbî, Kirkos olarak kaydediyor) kalesi hâkimi ve Ermeni Kralı II. Leon'un oğlu Kirkos (Gregoire) dur (Osman Turan, "Keyhüsrev I", *İA*, VI, 617).

74 Osman Turan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından fethedilen bu kalenin Pertus kalesi olması gerektiğini; Arap kaynaklarının kaydettikleri Korikos kalesinin burada bahis mevzuu olamayacağını söylemektedir (*Türkiye*, s. 287 n.47).

75 Theodoros I. Laskaris [1204-1222], İznik Rum imparatoru (Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret İşıltan, Ankara 1986, s. 393 vd.).

NAZM

Gıyâseddin'in güneşi tam doğduğu anda,
Doğuyu ve batıyı aydınlattığı sırada,
O güneş battı,mızrak yıldızının parlamasıyla,
Aydınlığı gizlenen güneş görmedim,yıldızla.

Allah rahmet etsin Gıyâseddin büyük bir sultan idi. Cömert,hayırsever, dindar,ileri götüşlü,Allah yolunda kafirlerle cihâd eden, fikir ve itikadı düzgün biri idi.

Ondan sonra yerine çok genç yaştaki oğlu Melikü'l-Gâlib Sultan İzzeddin Keykâvus [I. İzzeddin Keykâvus] geçti. Çok heybetli,haşmetli ve ulu bir kişi idi. Âmid ve Hısn-ı keyfa hâkimi,Mardin hâkimi,Harput hâkimi ve Sürmeysat hâkimi kendi ülkelerinde onun adına hutbe okuttular ve ona itaat etmek hususunda anlaştılar. Ayrıca onun adına para basturdular.

609 (1212/1213) yılında Erzurum hâkimi Tuğrulşah b. Kılıç Arslan'ın durumu güçlendi. Tuğrulşah büyük bir ordu ile kardeşinin oğlu Keykâvus'u Sivas'ta muhasara etti ve onu orada sıkıştırdı. Ermenistan hâkimi İbn Leon Tuğrulşah ile beraberdi. İzzeddin Keykâvus,Eşref b. Âdil'den yardım istedi. Sultan İzzeddin Keykâvus'un amcası Tuğrulşah ondan korktu ve oradan uzaklaştı. Keykubâd b. Kılıç Arslan⁷⁶ da Ankara'ya yürüdü ve orayı istila etti. Ankara onun kardeşi Keykâvus'un toprağı idi. İzzeddin Keykâvus, muhasara tehlikesinden kurtulunca, yönünü Keykubâd'a çevirerek, onunla savaşmaya vakit buldu. Sultan İzzeddin Keykâvus, ordularıyla yürüdü ve çadırını Ankara önlerinde kurdurdu. Ankara'yı şiddetle muhasara etti. Alâeddin Keykubâd, kardeşi ile aralarında barış sağlamak için Haleb Hükümdarı el-Melikü'z-Zâhir'den tavassutta bulunmasını istedi. el-Melikü'z-Zâhir,onları barıştırmak için bir elçi gönderdi. Fakat bir netice alınamadı. İzzeddin Keykâvus, Ankara'yı ele geçirinceye kadar muhasarayı sürdürdü. Orayı ele geçirince kardeşi Alâeddin Keykubâd'ı yakaladı. Sonra onu tutukladı ve bir kalede hapsetti. Sonra onunla beraber olan emirlerin sakallarını kestirdi ve onları atlara bindirerek çarşılarda ve askerler arasında dolaştırdı. Sultana hainlik yapanın cezası işte budur diye seslendi.

610 (1213/1214) yılında Sultan İzzeddin Keykâvus,amcası Tuğrulşah'a karşı zafer kazandı. Tuğrulşah'ın ülkesini ele geçirerek onu

76 Müellif tarafından sehven Keykubâd b. Kılıç Arslan yazılmış, doğrusu Alâeddin Keykubâd b. Gıyâseddin Keyhüsrev'dir.

öldürttü. Onunla beraber olan emirlerin çoğunu da kılıçtan geçirdi. Kardeşi AlâeddinKeykubâd'ı da öldürtmek istedi ancak İzzeddin Keykâvus'un hocası Mecededdin⁷⁷, Alâeddin Keykubâd'a şefaatçi oldu. İzzeddin Keykâvus da onu affetti ve hapishanede bıraktı.

Sultan İzzeddin Keykâvus,611 (1214/1215) yılında Laskaris (Leşkeri) diye bilinen Bizans imparatoruna karşı zafer kazandı. O, babası Gıyâseddin Keyhüsrev'in katili idi. İzzeddin Keykâvus onu öldürmeye karar verdi. Fakat Laskaris (Leşkeri) ona çok mal vermeyi ayrıca çeşitli kale ve şehirleri de Sultan İzzeddin Keykâvus'a teslim etmeye söz verdi. Sultan İzzeddin Keykâvus, kendisinden önce, Müslümanların fethedemedikleri şehirleri de teslim aldı.

612 (1215/1216) yılında Franklar,Sultan İzzeddin Keykâvus'un hâkimiyeti altında bulunan Antalya'yı ele geçirdiler. Orada bulunan Müslümanları katlettiler. İzzeddin Keykâvus onların üzerine yürüyerek Antalya'yı Franklar'dan zorla geri aldı. Bu yıl (612-1215/1216) Sultan İzzeddin Keykâvus, Ermeni topraklarında bulunan Lü'lü⁷⁸ adındaki müstahkem kaleyi fetetti. İbn Leon sultandan çok korktu.

615 (1218/1219) yılında Sultan İzzeddin Keykâvus, Haleb şehri ele geçirmek niyetiyle buraya yürüdü. Efdâl b. Salahaddin de onunla beraber idi. Fakat Sultan arzularını tam olarak gerçekleştirilmeden geri döndü. Sultan İzzeddin Keykâvus,savaş aletlerini seçmede kusur ettikleri ve savaşta da ihmalleri olduğu için suçladığı ordusundan bir grup askeri bir evde ateşe verdi⁷⁹.

77 Şeyh ve kadı olan Mecededdin İshâk, Anadolu Selçuklu sultanlarından I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile ondan sonra yerine geçen oğlu İzzeddin Keykâvus'un hocası olup, onların katında büyük bir zülfuza sahip idi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta çıktığında (1205) Şâm'da bulunan hocası Mecededdin İshâk'a Farsça mesnevi şeklinde yazdığı mektupta onu Konya'ya davet etmiş bunun üzerine Konya'ya gelen Şeyh Mecededdin'i, Malatya'ya Melik olarak tayin ettiği büyük oğlu İzzeddin Keykâvus ile birlikte oraya göndermiştir. Sultanın amacı oğlunun iyi yetişmesini sağlamaktır.Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev şehid olup, yerine oğlu İzzeddin Keykâvus geçtiği zaman (1211),yeni sultan tarafından hükümdarlığının tasdiki için Bağdat'ta bulunan Abbâsi Halifesi Nâsır Lidinillah'ın yanına gönderilmiştir. Mecededdin İshâk,Sinop'un fethedilmesi (1214) sonucu yine Sultan İzzeddin Keykâvus tarafından elçilik görevi ile Sinop'un fethini bildiren bir fetihnâmeyi Bağdat'a Halife Nâsır Lidinillah'a ulaştırmakla görevlendirilmiştir.Şeyh Mecededdin,aynı zamanda büyük âlim Sadreddin Konevi'nin babasıdır (Turan, *Türkiye*, s. 271 n.6, 275-276, 293, 307,320).

78 Bizans'ın en önemli kalelerinden biri olup bugün Ulukışla'nın doğusunda bulunan İhsan Gazili (Hasan Gazi) isminde bir köydür. Bk. M.C. Şehâbeddin Tekindağ, "Lü'lü",*JA*, II, 109-111.

79 Osman Turan,*Anonim Selçuknâme*'ye dayanarak verdiği bilgide Sultan'ın bu yaptığı işten dolayı daha sonra pişman olduğunu ve Elbistan'da bu evin yerinde bir mescid yaptırıldığını,bu mescidin de "Yamklar Mescidi" (Mescid-i süteğân) adını aldığını kaydeder (*Türkiye*, s. 318).

616 (1219/1220) yılında el-Melikü'l-Gâlib İzzeddin Keykâvus b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan,el-Melikü'l-Eşref'in ülkesine yöneldi. Âmid Hükümdarı Nâsireddin ve Erbil Hükümdarı Muzaffereddin⁸⁰ onunla beraber idi. İzzeddin Keykâvus, el-Melikü'l-Eşref'in Musul hâkimi Bedreddin [Lülü]'e yardım için Musul şehrine gitmesine engel olmak gayesiyle Malatya'ya yürüdü. Belki de Muzaffereddin,Musul'la ilgili arzularını gerçekleştirecekti. Sultan İzzeddin Keykâvus vereme yakalandı ve yolda hastalığı şiddetlenince doktorlar ona Karaman ülkesinde bulunan Viranşehir'in havasını tavsiye ettiler.

Sultan İzzeddin Keykâvus,Malatya'dan geri döndü ve Viranşehir'de vefât etti. Vasiyeti üzerine Sivas'ta kendi yaptırdığı Dârüşşifa'nın yanındaki türbesine defnedildi. Allah rahmet etsin. Güçlü, Allah'ın te'yidine mazhar olmuş, düşmanları üzerine muzaffer olan,iyi huylu bir hükümdar idi. Güzel şiir yazardı. Türbesindeki kemerin üzerine şu beyitler yazıldı.

Geniş saraylardan dar kabirlere götürüldük.

Mallarım bana fayda vermedi.

Saltanatım elden gitti⁸¹.

Ahret yolculuğuna çıkacağımız apaçık belli oldu.

4 Şevval 617 (2 Aralık 1220)⁸²

İzzeddin Keykâvus'tan sonra kardeşi el-Melikü'l-Âdil Sultan [I.] Alâeddin Keykubâd b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan hükümdar oldu. Yukarıda zikrettiğimiz gibi İzzeddin Keykâvus,onu hapsedmişti. Sultan İzzeddin Keykâvus vefât ettiğinde tahta geçebilecek bir çocuğu yoktu. Bu durumda devlet ileri gelenleri, Alâeddin Keykubâd'ı hapisten çıkararak sultan yaptılar. "Bir kimse zulme uğrarsa,muhakkak ki onun yardımcısı Allah'dır⁸³.

Bir rivayete göre de hastalığı arttığundan İzzeddin Keykâvus'un, onu hapisten çıkarıp kendi yanına getirterek,hükümdarlığı Alâeddin Keykubâd'a

80 el-Melikü'l-Muazzam Muzaffereddin Ebû Nasr Kökböri (Gökböri) b.Zeynoddin Ali Küçük b. Begtegin (1190-1232),Hz. Peygamber'in doğumunu (Mevlid-i Nebevî) resmî olarak ve büyük şenliklerle kutlayan ilk şahsiyettir (İbrahim Kafesoğlu, "Kök-böri" *İA*,VI, 885-892).

81 el-Hâkka 69/28-29.

82 İbnü'l-Esir (*el-Kâmil*, XII, 354) ve Ebu'l-Ferec (*Abû'l-Farac Tarihi*, II, 504) 616 tarihini kaydeder. Osman Turan ise kaynağındaki 616 ve 617 tarihlerini zikrettikten sonra I. İzzeddin Keykâvus ve ondan sonra yerine geçen kardeşi I. AlâeddinKeykubâd'a ait,616 tarihli kitâbe ve paraların olduğunu belirterek birincisinin 616 yılının 10. ayına kadar hüküm sürdüğünü ikincisinin de, saltanatına bu senenin son iki ayı ile başladığını kaydeder (*Türkiye*, s. 319).

83 el-Hacc 22/60.

vasiyet ettiği ve halka kardeşini sultan olarak destekleyeceklerine dâir yemin ettirdiği de söylenmiştir.

Alâeddin Keykubâd,sultan olduğunda el-Melikü'l-Eşref ile antlaşma imzaladı. Aralarındaki kırgınlıkları unutmak,yardımlaşmak üzere anlaştılar. Sihriyet yoluyla akrabalık kurdular. Böylece Sultan Alâeddin Keykubâd, el Melikü'l-Eşref'in kızkardeşi,el-Melikü'l-Âdil'in kızı ile evlendi. Ondan çocuğu oldu.

622 (1225)yılında Sultan Alâeddin Keykubâd,el-Cezire'yi istilâ etti (31 a) ve el-Melikü'l-Kâmil Muhammed'in elinden büyük bir kısmını aldı.

Sultan Alâeddin Keykubâd 623 (1226) yılında Âmid tarafına yürüdü. Oranın hükümdarı Artuklular'dan Melik Mes'ûd b. el-Melik's-Sâlih idi. Sultan, Mes'ûd'un memleketinden olan Hısn-ı Mansûr⁸⁴ ve Kahta (Kihteyn)'yı istilâ etti. el-Melikü'l-Eşref,Âmid hükümdarına yardım için kuvvet gönderdi. Fakat sultanın ordusu onlara karşı koyarak hezimete uğrattı. El-Melikü'l Eşref de Harran'a çekildi. Savaşta Âmid hâkimi de, el-Melikü'l Eşref gibi ağır bir bozguna uğradı. Emirlerinden büyük bir kısmı esir alındı.

627 (1230) yılında Sultan Alâeddin Keykubâd,Celâleddin Hârizmşah⁸⁵ ile savaşmak için 20.000 kadar asker topladı. Çünkü Sultan Alâeddin Keykubâd'ın, amcazâdesi olan Erzurum Hükümdarı ona düşman olduğu için,Celâleddin'in itaatine girerek,onunla Ahlat'⁸⁶ muhasara altına almışlar ve sonra orayı fethetmişlerdi. İşte bu yüzden Sultan Alâeddin Keykubâd,Celâleddin'in Anadolu'ya yönelip,burayı alıp bir kısmını adı geçen amcasının oğluna [Erzurum Hükümdarına] vermesinden korktu ve el-Melikü'l-Eşref'den yardım istedi. O da 5.000 süvari ile sultana yardım etti. İki taraf Erzincan'da karşılaştılar. Celâleddin Hârizmşah ağır bir hezimete uğradı ve adamları dağıldı⁸⁷. Bu yenilgiden sonra Celâleddin kendini bir daha,hiç toparlayamadı.

84 Bugünkü Adıyaman ili (Yusuf Halaçoğlu, "Adıyaman", *DİA*, I, 377-379).

85 Hârizmşahlr Devleti'nin son hükümdarı (1220-1231). Bk. Aydın Taneri, *Celâleddin Harizmşah ve Zamani*, Ankara 1977.

86 Van gölünün kuzeybatı kıyısında mezar ibideleriyle meşhur tarihî bir şehir ve bugün Bitlis'e bağlı ilçe merkezi. Bk. Faruk Sümer, "Ahlat", *DİA*, II, 19-22.

87 Burada sözü edilen, I. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârizmşah arasındaki savaş Yassı-çimen savaşıdır. Geniş bilgi için bk. Turan, *Türkiye*,s. 369; Aydın Taneri, "Celâleddin Hârizmşah", *DİA*, VII, s. 248-250.

631 (1233/1234) yılında Sultan Alâeddin Keykubâd, Ahlat'ın bazı şehirlerini istilâ etti. Melik Kâmil de ordusuyla Mısır'dan harekete geçti. Hama hâkimi, Hıms hâkimi, Ayntab (Antep) ve Kerek hâkimi gibi kendi hânedânına mensup olan 16 hükümdar toplandı. Anadolu sınırındaki en-Nehrû'l-ezrak (Göksu) sahiline indiler. Sultan Alâeddin Keykubâd, adamlarıyla ve savaşçılarıyla geçitleri muhafaza altına almıştı. Bu nedenle el-Melikü'l-Kâmil'in en-Nehrû'l-ezrak tarafından Anadolu'ya girmesi mümkün olmadı. Yola çıkıp Fırat'ı geçti ve Süveyda'ya⁸⁸ ulaştı. Hama hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer Mahmud ile beraber yaklaşık 2500 kadar atlıyı öncü olarak gönderdi. el-Melikü'l-Muzaffer emrindeki kuvvetleriyle Harput'a yürüdü. Anadolu Sultanı Alâeddin Keykubâd oraya yürüyerek, el-Melikü'l-Muzaffer'in kuvvetleriyle savaştı ve onları hezimete uğrattı. Sonra ordusundan bir grup ile el-Melikü'l-Muzaffer'i Harput'ta muhasara etti. Sultan onları şiddetle muhasara etti. Hükümdarlar arasındaki ihtilaf ve karışıklık yüzünden el-Melikü'l-Kâmil'in Süveyda'dan Harput'a hareket etmesi mümkün olmadı ve Alâeddin Keykubâd Hama hükümdarı el-Melikü'l-Muzaffer'i muhasaraya devam etti. Hama hâkimi el-Melikü'l-Muzaffer emân istemek zorunda kaldı. Sultan Alâeddin Keykubâd da ona emân verdi. el-Melikü'l-Muzaffer sultanın huzuruna çıktı. Sultan ona ikramda bulundu ve hil'at giydirdi. İki gün boyunca onunla sohbet etti. Sonra serbest bıraktı ve Harput'u oranın hakiminden teslim aldı. Harput hâkimi Artuklular'dandı ve yukarıda zikrettiğimiz senenin sonunda (631-1233/1234) el-Melikü'l-Kâmil'e itaat arzemişti.

632 (1234/1235) yılı girdiğinde Sultan Alâeddin Keykubâd'a karşı birleşmiş olan hükümdarlar dağıldılar ve ülkelerine gittiler. Sultan Alâeddin Keykubâd, harekete geçti ve Harran ile Ruhâ (Urfa)'yı istilâ etti.

Alâeddin Keykubâd, 634 (1237) yılında vefât etti. O, adaletli, büyük bir hükümdar idi. Alâeddin Keykubâd b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Mes'ûd b. Kılıç Arslan b. Süleyman b. Kutalmış, Anadolu ve diğer yerlerin sultanı idi.

Bir rivayete göre, oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Doğrusunu Allahü Teala bilir. Allah rahmet etsin, bilgili, akıllı, cömert, cesur ve yiğit bir hükümdardı. Âlimleri, şeyhleri ve seyyidleri yakınları arasına alırlar onlara ihsanlarda bulunurdu. Alâeddin Keykubâd, güzel ahlâk sahibi, adaletli, fakir ve muhtaçlara yardımında bulunan biri idi. Hiç şüphesiz o, ülkesini

88 Bugünkü Siverek. Bk. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs*, IV, 2699; René Dussaud, *Topographie*, s. 348, 369, 516; Ernst Honigmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı*, (çev. Fikret İşıltan), İstanbul 1970, s. 135 n.2.

adaletle tamir etti, davranışlarının güzelliği ile halkın emniyetini sağladı. Onun zamanında zâhidlik, huzur ve sükûnet yaygınlaştı. İnsanlar, ilim ve kültür tahsiline râğbet ettiler. Her taraftan iyi ve erdemli kişiler, Sultan Alâeddin Keykubâd'ın yanına gelmeye başladılar. Şeyh ve âlim Mevlânâ Bahâü'ddin el-Belhî⁸⁹ ve onun asil, faziletli ve irfan sahibi oğlu Celâleddin er-Rûmî, zühhd ve ilim sahibi, dürüst insan Mevlânâ Sadreddin el-Konevî⁹⁰, fazilet sahibi ve edib Kâdı el-Urmevî⁹¹ ve diğer bazı fazilet sahibi kişiler ve şeyhler Sultan Alâeddin Keykubâd'ın yanına geldiler.

Sultan Alâeddin Keykubâd, ribatlar, köprüler, mescitler ve medreseler yaptırmıştır. Bir çok fetihlerde bulundu. Daima muzaffer idi.

Sultan Alâeddin Keykubâd, Konya ve oraya bağlı bulunan yerler ile Aksaray, Kayseri, Aydın, Menteşe, Saruhan, Hamid, Germiyanogulları'nın ülkeleri⁹², Gerede, Kastamonu, Ankara, Malatya, Maraş, Elbistan, Tokat, Amasya, Niksar, Erzincan, Sinop ve diğer şehirlere hakim olmuştur.

O, Saltanatının ilk yıllarında Konya şehrine sağlam ve yüksek bir sur yaptırdı. O zamana kadar Konya'ya sur yapılmamıştı. Surun yapımı tamamlandığında, adaletli sultan, Alâeddin Keykubâd'ın emriyle şehrin kapısı üzerine arif şeyh, Mevlânâ Celâleddin er-Rûmî'nin gönderdiği şu yazı nakşedildi. "Bu taşkın sellere mani olan ve yarışan süvarileri engelleyen bir dairedir. Lakin karanlık gecede ansızın gelen felakete fayda vermez."

Alâeddin Keykubâd, Sivas şehri imâr edip, Çemişkezek ve Erzincan'ı da fethetmiştir. Sonra Erzincan'a da güzel bir sur yaptırmıştır.

18 yıl süreyle seferde ve hizada Sultan Alâeddin Keykubâd'ın hizmetinden bir an olsun ayrılmamış olan, Anadolu Selçuklu emirlerinin büyüklerinden Celâleddin Karatay⁹³ sultanın uzun ve kısa gecelerde yatağının

89 Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin babası olup, 546'da (1151) Belh'de doğmuş büyük bir mutasavvıf. Daha sonra Anadolu'ya hicret etmiş ve 628'de (1231) vefât etmiştir. Bahâeddin Veled olarak da bilinir. Bk. M. Nazif Şahinoğlu, "Bahâeddin Veled", *DİA*, IV, 460-462.

90 Tam adı Sadreddin Ebu'l-Melî Muhammed b. İshak b. Muhammed b. Yusuf Ali el-Konevî'dir. 1210 yılında Malatya'da doğan Konevî, Muhyiddin-i Arabî tarafından yetiştirilmiş ve daha sonra onun en büyük yorumcularından biri olmuştur. 572 (1263) tarihinde Konya'da vefât etmiştir. *Nusûs, Nefâhâtu'l-İlâhiye ve Mefââtihü'l-gayb* adlı eserleri vardır (Şemseddin Sâmî, *Kâmûs*, IV, 2944).

91 Kâdı Sıraceddin el-Urmevî, usul ve mantık âlimi olup, Urmiye'de doğmuş, 682 (1283) tarihinde Konya'da vefât etmiştir. *Metâli'ül-envâr fi'l-mantık* adlı bir eseri vardır. Bk. Brockelmann, *Suppl.*, I, 848.

92 Cenâbî Mustafa Efendi XVI. yüzyılda yaşamış bir Osmanlı tarihçisi olduğundan bu yer adlarını kendi yaşadığı devirde kullanıldığı şekliyle kaydetmiştir.

93 Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubâd'ın hükümdarlığı süresince onun hizmetinden ayrılmayan bu dönemde daha ziyade taştâr, II. İzzeddin Keykâvus döneminde ise nâib-i saltanat olarak görev yapan, daha sonra atabeg tayin edilen, Anadolu Selçuklularının bu tanınmış devlet adamı çok hayırsever biri olup 652 (1254) yılında Kayseri'de vefât etmiştir. Konya'da yaptırdığı Karatay Medresesi meşhurdur (Aydın Taneri, "Celâleddin Karatay", *DİA*, VII, 251-252).

üzerinde bir saatten fazla uyumadığını,gün boyunca vaktini askerî ve idarî işlere,halkın faydasına olan şeylere ayırdığını,âlimlerle sohbet ederek tarihî olayları,geçmiş dönemlerde yaşamış âdil hükümdarlara ait haberleri müzakere ederek geçirdiğini söyler. Yaptıkları işler bakımından hükümdarlar arasında en çok Mahmud b. Sebüktegin ve Kâbus b.Veşmgîr⁹⁴ beğenirdi. (31b) Şânu büyük, âl-i-cenâb, güzel ahlâklı, âdil ve cömert olduklarından dolayı geçmiş bu iki hükümdarı beğenirdi. Onun meclisinde boş şeyler konuşulmaz,bilakis önemli işler konuşulur,faziletli ve güzel şeyler sohbet konusu edilirdi.

Sultan Alâeddin Keykubâd,İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin⁹⁵ "Kimyâ-yı Saâdet"⁹⁶ ve vezîr Nizâmülmülk'ün "Siyerü'l-Mülûk"⁹⁷ [Siyasetname] adlı kitaplarını devamlı okurdu. Allah rahmet etsin,abdestsiz hüküm ve menşûrları imzalamazdı.

Ondan sonra hükümdarlık tahtına oğlu Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd [II. Gıyâseddin Keyhüsrev] oturdu. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd 635 (1237/1238) yılında Haleb hükümdarı el-Melikü'l-Azîz Muhammed'in kızı ile evlendi. Sonra kız kardeşini de Haleb hâkimi el-Melikü'l-Azîz Muhammed'in oğlu el-Melikü'n-Nâsır Yûsuf'a nikâhladı ve Gıyâseddin Keyhüsrev için Haleb'de hutbe okutuldu.

Sonra Amasya'da "Baba"⁹⁸ denilen bir adam ortaya çıktı. Peygamber olduğunu iddiâ ederek,acayip şeyler söylemeye başladı. Cahiller ona aldandı ve böylece etrafında birçok kişi toplandı. Öyle ki,bunların sayısı yayalar hariç olmak üzere 6.000 süvâriye ulaşınca,ayaklandılar ve kendilerine muhalefet edenlerle savaştılar. Şehirleri ve köyleri yağmalayıp oralarda büyük fesad çıkardılar.Bunun üzerine Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev onlar için hazırlık yaptı ve sonra onlarla savaşçı isyancıları hezimete uğratarak,güçlerini yok etti. Baba ve onun halifesi olan İshak⁹⁹ esir edildi,sonra da başları kesilerek öldürüldü¹⁰⁰.

94 Kâbus b. Veşmgîr [367/978-402/1012], Merdâvî b. Ziyâr'ın yeğeni ve Ziyârlar hânedânının dördüncü hükümdarıdır. Bk. Bosworth, *İslâm Devletleri*, s. 117; Cl.Huart, "Kâbus", *IA*, VI, 31-32.

95 İmâm Ebû Hâmid el-Gazzâlî,1058-1111 yılları arasında yaşamış, İslâm âleminin en büyük mütefekkirlerinden biridir. Bk. Kasım Kufralı, "Gazzâlî", *IA*, IV, 748-760.

96 İmâm Gazzâlî'nin meşhur eserinin adıdır. Diğer meşhur bir eseri *İhyâ-yı Ulûmuddîn*'in bazı ilavelerle Farsça'ya tercümesidir (Kasım Kufralı, "Gazzâlî", *IA*, IV, 748-760).

97 Büyük Selçuklu vezîri Nizâmülmülk'ün, Sultan Melikşâh'ın isteği üzerine kaleme aldığı 50 bölümden oluşan meşhur Farsça eseri. Farsçası bir çok defa yayımlanan eser, Türkçe'ye de çevrilmiştir (İbrahim Kafesoğlu, "Nizâm-ül-Mülk", *IA*, IX, 332).

98 Baba İlyas olarak bilinen, 1240 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı giriştiği büyük siyasî-sosyal ayaklanma hareketine adını veren ve Anadolu'da ilk gayri Sünnî cereyanların temelini atan Türkmen şeyhi olup, 637'de (1240) öldürülmüştür. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İlyas", *DİA*, IV, 368.

99 1240 yılında Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı hazırlanan ve "Bîlbai İsyanı" diye bilinen büyük Türkmen ayaklanmasında Baba İlyas adına hareket eden fakat yine aynı tarihte yakalanarak öldürülen Türkmen şeyhi. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Baba İshak" *DİA*, IV, 368-369; a.m.f., "Baballık", *DİA*, IV, 373-374.

100 Bu konuda geniş bilgi için bk. Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babailer İsyanı*, İstanbul, 1980.

641 (1243) yılında Moğollar,Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd'ın ülkesine yöneldiler. Sultan,etrafına haber gönderip her taraftan asker topladı. Erzincan yöresinde Moğollar'la karşılaştı. Fakat Gıyâseddin Keyhüsrev'in askerinin içine korku ve bozgunluk girince,Allah u Teâlâ'nın takdiriyle kısa süren bir savaştan sonra Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ordusu hezimete uğradı¹⁰¹. [O esnada]kimse kimseye bakamaz hale geldi. Moğollar,bu durum üzerine şüpheye düşerek Gıyâseddin'in ordusunun kaçışını bir hile zannettiler ve bir gün yerlerinde kaldılar. Sonra işin iç yüzünü anlayarak şehirlerde fesad çıkardılar ve oralara hükmettiler. Âmid ve Ahlat'ı istilâ ettiler. Gıyâseddin Keyhüsrev bir kaleye kaçtı. Sonra Moğollar'a haber göndererek emân diledi ve onların itaatine girdi. O günden sonra Anadolu Selçuklu Devleti zayıfladı. (Ancak) hüküm Allah'ındır.

654 (1256)¹⁰² yılında Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev b. Keykubâd vefât etti. O,Tarsus üzerine bir ordu göndermişti. Bu ordu Tarsus'u muhasara etti ve oradaki halkı sıkıştırdı tam Tarsus fethedilmek üzereyken Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi askere ulaştı. Bu nedenle oradan döndüler.

Gıyâseddin Keyhüsrev eğlenceye,zevk ü sefaya düşkün idi. Gürcü hükümdarının kızı¹⁰³ ile evlenmişti. Hanımına sevgisi büyüktü. Bundan dolayı kendisinin ve hanımının adına sikke bastırılmasını emretti. Devlet ileri gelenleri onu bu yaptığı şeyden dolayı uyardılar. Fakat o bundan vazgeçmedi. Bazı kimseler onu para üzerine,kendisine (Sultan'a) işaret olarak arslan,arslanın başı üzerine de hanımına işaret olarak bir güneş resmi nakşettirmeye teşvik ettiler. O da bunu kabul etti¹⁰⁴. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yaşamış olan şeyhlerden bazıları paraların üzerinde gördükleri şekilleri anlatırlar.

101 Cenâbî Efendi'nin anlattığı, II.Gıyâseddin Keyhüsrev ile Moğollar arasında meydana gelen bu savaş Köseadağ savaşıdır. Bk. Turan, *Türkiye*, s. 431 vd.

102 II. Gıyâseddin Keyhüsrev 643 (1245/1246) yılında vefât etmiştir. Cenâbî Efendi'nin verdiği 654 (1256) tarihi yanlıştır. Bu konuda geniş bilgi için bk. Turan, *Türkiye*, s. 454.

103 II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Gürcü kraliçesi Rosudan'ın kızı Tamara ile evlenmiştir. Tamara'nın babası Saltuklu şehzadesi Muzaffereddin idi. Selçuklu Türkiye'sinde Gürcü Hâtun adı ile tanınan bu melike bir müddet sonra Müslüman olmuş âlim ve dervişlerin özellikle de Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin sohbetlerine katılmıştır (Turan, *Türkiye*, s. 415, 455, 458).

104 II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından bastırılan bu paralar hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Galip, *Takvim-i meskûât-ı Selçûkiyye*, İstanbul 1309, s. 48-50; Ahmet Tevhîd, *Meskûât-ı kadîme-i İslâmîyye katalogu*, İstanbul 1321, s. 189-224.

Sonra Gıyâseddin Keyhüsrev'in yerine iki küçük oğlu Rükneddin Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubâd [IV. Kılıç Arslan] ile İzzeddin Keykâvus [II. İzzeddin Keykâvus] geçti¹⁰⁵. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümüyle gerçekte Anadolu Selçuklu Devleti sona erdi. Çünkü ondan sonraki hükümdarlar sadece ismen sultan idiler.

657 (1258/1259) yılında Rükneddin ve İzzeddin, Hülâgu'nun hizmetine giderek bir müddet onun yanında kaldılar. Sonra bu iki kardeş ülkelerine geri döndüler. Moğol hükümdarı onlarla birlikte ülkenin yönetimi için Muineddin Süleyman el-Pervâne'yi¹⁰⁶ gönderdi. İki kardeş aralarında anlaşmazlık çıkıncaya kadar, Anadolu Selçuklu Devleti'nde müşterek hüküm sürdüler. Rükneddin Kılıç Arslan kardeşi İzzeddin Keykâvus'u mağlup edince, İzzeddin kaçmak zorunda kaldı. [Onun kardeşi] Rükneddin Kılıç Arslan ise tek başına Anadolu Selçuklu Sultanı oldu.

Mezkur Keykâvus ise İstanbul'a gitti. Bizans İmparatoru [VIII. Mihail Palaiologos 1259-1282] İzzeddin Keykâvus'a ve yanındaki emirlere iyi davrandı. Onlar orada bir müddet kaldılar. Sonra Keykâvus ile beraberindeki devlet adamları ve diğerleri Bizans imparatorunu öldürüp İstanbul'a hâkim olmak istediler. Ancak bu haber hükümdara ulaşınca onları yakalatarak tutuklattı. İzzeddin Keykâvus'u da bir kalede hapsedti. İstanbul'u ele geçirmek niyetinde olan emirlerin ve adamlarının gözlerine mil çekilerek kör edildi. Bu olay 662 (1263/1264) yılında oldu.

666 (1267/1268)¹⁰⁷ yılında Muineddin Pervâne, devlet adamları ile anlaştı ve Rükneddin Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubâd'ı tutukladılar. Sonra da Moğol hükümdarının [Abaka Han] emriyle onu boğdular. Onun yerine de henüz 4 yaşında olan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev b. Rükneddin Kılıç Arslan'ı [III. Gıyâseddin Keyhüsrev] oturtular. Muineddin Süleyman Pervâne, Gıyâseddin'in annesi ile evlendi ve böylece Anadolu Selçuklu Devleti'nde yönetime tek başına hakim oldu. Gıyâseddin Keyhüsrev ise sadece ismen hükümdardı.

105 II. Gıyâseddin Keyhüsrev, öldüğü zaman geride onbir yaşında İzzeddin Keykâvus, dokuz yaşında Rükneddin Kılıç Arslan ve yedi yaşında Alâeddin Keykubâd olmak üzere üç çocuk bıraktı. Bunlardan Gürcü Hatun'dan doğan Alâeddin Keykubâd veliahd idiyse de, devlet ileri gelenleri İzzeddin Keykâvus'u (II. İzzeddin Keykâvus) Selçuklu tahtına çıkardılar. Ancak Selçuklu kumandanları arasındaki üstünlük mücadelesi yüzünden İzzeddin Keykâvus'un saltanatı uzun sürmedi. Sonuçta değerli kumandan Celâleddin Karatay'ın tavsiyesi üzerine üç kardeş müşterek olarak sultan ilan edildi. (II. İzzeddin Keykâvus - IV. Rükneddin Kılıç Arslan - II. Alâeddin Keykubâd 1249-1257). 1254'de II. Alâeddin Keykubâd'ın Erzurum'da zehirlenerek öldürülmesi sonucu geride kalan iki kardeş arasındaki saltanat mücadelesi 1262 yılına kadar sürdü. (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 458-459, 466-467, 473-475, 493 vd.).

106 Selçuklu Devleti hizmetindeki İranlı idareci sınıfına mensup aristokrat bir aileden gelmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti içinde çeşitli memuriyelerde bulunduktan sonra "Pervânelik" makamına getirilmiş, devletin idaresinde mühim rol oynamış bir devlet adamıdır. Sinop ve çevresinde Pervâneoğulları adı ile tanınan bir de beylik kurmuş, 1277'de Abaka Han tarafından öldürülmüştür. Bk. Nejat Kaymaz, *Pervâne Mu'inü'd-Din Süleyman*, Ankara 1970.

107 Rükneddin Kılıç Arslan 666 (1267-1268) yılında değil 664'de (1266) öldürülmüştür. Bk. Aksaraylı, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s.87; Ebu'l-Feroc, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, 587. Krş. Kaymaz, a.g.e., s. 122; Turan, *Türkiye*, s. 531.

668(1269/1270) yılında kuzey beldelerinin Moğol hükümdarı Mengütümur b. Togan¹⁰⁸ ile Bizans imparatorunun arası açıldı. Mengütümur bir Moğol ordusunu donatıp, İstanbul üzerine gönderdi¹⁰⁹. Bu Moğol ordusu oraya ulaşınca ülkede karışıklıklar çıkardılar. İzzeddin Keykâvus'un tutuklu bulunduğu kaleye uğradılar ve onu hapisten kurtararak Mengütümur'un yanına götürdüler. Mengütümur, İzzeddin Keykâvus'a ihsanda bulunup onu evlendirdi. İzzeddin Keykâvus 677 (1278/1279) yılında Saray¹¹⁰ şehrinde ölünceye kadar Moğol Hükümdarı Mengütümur'un yanında ikâmet etti.

675 (1276/1277) yılında Moğol Hükümdarı Abaka Han¹¹¹, Mısır hükümdarına meylettiği gerekçesiyle Muineddin Pervâne'yi kölelerinden ve yakınlarından 30 küsur kişi ile birlikte öldürttü. Muineddin Süleyman Pervâne hayırsever, dindar, zeki ve tedbirli bir kişi idi. Yönetimi tamamen eline geçirmişti.

677 (1278/1279) yılında İzzeddin Keykâvus'un (32a) vefâtından sonra Mengütümur, onun hanımını İzzeddin Keykâvus'un oğlu Sultan Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus ile evlendirmeye niyet etti. Babasının hanımı ile evlenmek istemeyen Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'ya kaçtı. Moğollar onu Abaka b. Hülâgu'ya götürdüler. Abaka Han ona ihsanda bulunup Sivas, Erzurum ve Erzincan'ın idaresini verdi. Adı geçen yerler Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus'un yönetiminde kaldı.

681 (1282/1283) yılında Moğol Hükümdarı Argun b. Abaka¹¹² düşmanı olan Kırım Hükümdarı'na meylettiği için Anadolu Sultanı Gıyâseddin Keyhüsrev b. Kılıç Arslan b. Keyhüsrev b. Keykubâd'ı öldürttü. Argun b. Abaka ile Kırım hükümdarı arasında köklü bir düşmanlık vardı.

108 Altın Ordu (Altın Orda) Devleti hükümdarı [1267-1280]. René Grousset, *Bozkr İmparatorluğu*, (çev. M. Reşat Üzmen), İstanbul 1993, s. 379; Reşit Rahmeti Arat, "Mengü-Timur", *IA*, VII, 718-719.

109 Bizans imparatoruna karşı bir orda gönderen ve bu sayede II. İzzeddin Keykâvus'un da hapisten kurtarılmasına vesile olan Altın Orda Han'ı Mengütümur değil Berke Han (1256-1266)'dır. Bk. Aksaraylı, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 76; Ebu'l-Feroc, *Abû'l-Farac Tarihi*, II, 585. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 500 n.73.

110 Altın Ordu (Altın Orda) İmparatorluğu'nun başkenti (W. Barthold, "Saray", *IA*, X, 206).

111 Abaka Han [1265-1282]. Geniş bilgi için bk. Bertold Spuler, *İran Moğolları*, (çev. Cemal Köprülü), Ankara 1987, s. 78-88; Grousset, *Bozkr İmparatorluğu*, s. 349-352; Wilhelm Barthold, "Abaka", *IA*, I, 4; Faruk Sümer, "Abaka", *DİA*, I, 8.

112 Argun Han [1284-1291]. Geniş bilgi için bk. Spuler, *İran Moğolları*, s.89-98; Grousset, *Bozkr İmparatorluğu*, s. 353-357; Faruk Sümer, "Argun", *DİA*, III, 355-357.

Argun b. Abaka Gıyâseddin Keyhüsrev'i öldürttüktan sonra Anadolu Selçuklu tahtına Gıyâseddin Mes'ûd b. İzzeddin Keykâvus b. Keyhüsrev b. Keykubâd'ı [II. Mes'ûd] oturttu. Onun zamanında Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyeti sarsıldı. Bu durumdan faydalanan her emîr bir bölgeyi istilâ etti. Sultan Gıyâseddin Mes'ûd ise fakir bir duruma düştü. Hatta alacaklıların ondan sürekli olarak paralarını istemelerinden dolayı zehir içerek öldüğü söylenir.

Moğol hükümdarı [Argun] Han Anadolu'da büyük bir karışıklığın meydana geldiğini görünce oğullarından birini,akıllı bir emîr olan Hâce Muhammed el-Müstevfi¹¹³ ile beraber saltanatın ve ülkenin durumunu düzeltmek için Anadolu'ya gönderdi. Adı geçen Fahreddin ülkede meydana gelen karışıklıklara son vermek için gayret etti.

Sultan Gıyâseddin Mes'ûd b. Keykâvus öldüğü zaman Moğol hükümdarının [Gazan Han] yardımıyla Sultan Alâeddin Keykubâd b. Ferâmürz b. Keykâvus b. Keyhüsrev b. Keykubâd [III. Alâeddin Keykubâd] onun yerine geçti. O, Sultan Mes'ûd'un kardeşinin oğludur. Bu Sultan Alâeddin'in şöhreti büyüdü ve Selçuklu Devleti'nin parlak devrini yeniden ihya etti. 700¹¹⁴ (1300/1301) yılı civarında ölünceye kadar Moğollar'la savaştı ve kâfirlerle cihâd etti. 20 yıl 30 ay 13 gün¹¹⁵ hükümdarlıkta kaldı. Bu hânedânın bağımsız olarak hükümdarlığını sürdüren en son sultanı idi. Sonra onların hanedanları çöktü.

Selçukluların son hükümdarlarının Alâeddin'in oğlu Gıyâseddin [Gıyâseddin III. Mes'ûd] olduğu da söylenir. Gıyâseddin zorba ve zâlim biri idi. Kısa bir müddet sonra devlet adamları ona karşı ayaklanarak onu öldürdüler. Hükümdarlığı kısa sürdüğü için hiç tanınmayan bir hükümdardır. Bundan dolayı

113 Anadolu Selçuklu Devleti veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin ölümü (1288) üzerine İlhanlılar tarafından Anadolu'ya vezir olarak gönderilen Fahreddin Karzîni (Müstevfi), vezirliği süresince (1284-1291), halktan ağır vergiler alarak, büyük zulüm ve işkenceler yaptırmıştır. Fakat sonunda Argun Han Yahûdî veziri Sadûddevl'e'nin etkisi ile onu görevden alarak 1291 yılında Tebriz meydanında idam ettirmiştir (Ahmed b. Mahmûd, *Selçuk-Nâme*, II, 156; Turan *Türkiye*, s. 592-594).

114 Aksarayî, III. Alâeddin Keykubâd'ın İlhan (Gazan Han) tarafından önce ölüm cezasına çarptırıldığını sonra Hülagû'nun kızı olan eşi sayesinde ölümden kurtulduğunu fakat tahtından azledilerek İsfahan'a gönderildiğini bir müddet sonra bir mecliste maiyetindeki adamlardan birisine karşı ağzını bozduğundan bu adamın vurduğu bir bıçak yarasıyla öldüğünü kaydeder. Ancak tarih vermez. II. Gıyâseddin Mes'ûd'un 702 (1302/1303) yılı başında hükümdar olduğunu kaydetmesinden Keykubâd'ın azli ve İsfahan'a gönderildiği tarihinin 701 (1301-1302) olduğu anlaşılıyor. Dolayısıyla ölümü 701 (1301-1302) veya bunu takip eden yıllarda vuku bulmuş olmalıdır. Bk. *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 291, 294. Krş. Turan, *Türkiye*, s. 634; Cl.Cahen, "Kaykubâd", *EP*, IV, 818.

115 III. Alâeddin Keykubâd 697-701 (1298-1301/1302) yılları arasında olmak üzere dört yıl hükümdarlık yapmıştır (Turan, *Türkiye*, s. 622, 634).

II. Alâeddin Keykubâd¹¹⁶ bu devletin en son hükümdarı olarak bilinmektedir. Gerçek durumu Allah bilir.

Sultan Alâeddin zamanında Osmanlı padişahlarının atası Sultan Osman [Gazi] ortaya çıktı. Allah onlara yardım etsin ve düşmanlarına karşı onları galip kılsın. Bir çok şehri ele geçirdi. Sultan Alâeddin vefât ettikten sonra uç beylerinden Aydın, Saruhan, Menteşe ve Germiyanoğulları gibi yöneticiler etrafa saldırıp, Selçuklu topraklarını ele geçirmeye başladılar. Sultan Alâeddin'in askerinin ve emirlerinin çoğu Sultan Osman'ın yanında toplandılar. Sonra Karaman'ın başkenti Konya'yı Aksaray, Kayseri, Darende, Kırşehir, Alaşehir ve diğer yerleri ele geçirdiler.

Bu bilgileri alırken Tarih-i İbn-i Kesîr¹¹⁷, Tarih-i Sahib-i Hama, Tarih-i Behcet¹¹⁸, Tarih-i Nişânî¹¹⁹ ve Alâeddin el-Acemî'nin eş-Şerif adlı eserinin tercümesinden istifade ettim.

SUMMARY

The study gives information about Ottoman Historian Djanâbî Mustapha life and his books. This study also contains Turkish translation of Chapter of "Asian Minor Saljuqids" of his book "al-Aylam az-Zâhir".

116 Müellifin burada kasdettiği Anadolu Selçuklu Sultanı, III. Alâeddin Keykubâd'tır [697/1297-701/1302].

117 İbn Kesîr'in *el-Biddâye ve'n-nihâye* adlı eseri. Bk. Tercümesini Yaptığımız kısmın kaynakları.

118 Fatih devri tarihçilerinden Şîkrüllah'ın (6.864/1459-1460) Veziriazam Mahmud Paşa adına yazdığı Farsça umûmî tarih. Bk. Tercümesini Yaptığımız kısmın kaynakları.

119 Ramazan-zâde Mehmed Çelebi (Küçük Nişancı) tarafından yazılan umûmî tarih. Bk. Tercümesini Yaptığımız kısmın kaynakları.